

WAKE UP!

REACTIE OP INTERVIEW SOTERIA
OVER WAKE UP! SEPTEMBER 2015

WAKE UP!

REACTIE OP INTERVIEW SOTERIA
OVER WAKE UP! SEPTEMBER 2015

Reactie op interview Soteria over Wake Up!

September 2015

Geïnterviewden:

Prof. dr. Henk Bakker	hoogleraar geschiedenis en theologie van het Baptisme aan de VU Amsterdam
dr. Eveline van Staalduine	Docent Oude Testament aan de VU Amsterdam en eindredacteur van Soteria
drs. Jan Martijn Abrahamse	Wetenschappelijk medewerker aan het Baptisten Seminarium en redacteur van Soteria, predikant in Aalsmeer (CAMA)

Reactie op interview Soteria over Wake Up!**September 2015**

Henk Bakker, Eveline van Staalduine en Jan Martijn Abrahamse hebben hun mening over Wake Up! gegeven middels een interview in Soteria 1/2015. De auteurs van Wake Up! hebben uit het gepubliceerde interview zoveel mogelijk de opmerkingen van recensenten gedestilleerd om er vervolgens op te reageren. Daarna hebben zij ook een algemene reactie geschreven. Hier en daar zijn de vragen uitvoeriger beantwoord dan wellicht in eerste aanleg of überhaupt voor de recensenten nodig is om het standpunt van de auteurs te begrijpen, maar dit geeft lezers de mogelijkheid eenvoudiger aan te haken in het verhaal.

Bakker: Positief is dat Wake Up! de focus op de bijbelse toekomstverwachting legt, maar in bepaalde kringen gist en gonst het. Zo vragen we ons ook af of het verstandig was dat Bottenbley een paar jaar geleden uitspraken deed (" ik verwacht de wederkomst binnen 25 jaar", *opmerking door de auteurs*).

Reactie: Wake Up legt de focus niet primair op de bijbelse toekomstverwachting, maar roept op tot discipelschap en tot een wandel in zuiverheid en waarheid, zodat de Gemeente van Christus haar focus legt waar deze moet liggen. De Bijbelse toekomstverwachting wordt in functie geplaatst en de auteurs hopen inderdaad dat de duiding van die toekomstverwachting de functiewerking ervan versterkt. De oproep van Bottenbley zal destijds geen andere functie hebben gehad. Wanneer zou een dergelijke oproep in de ogen van de geïnterviewden wel gerechtvaardigd zijn?

Interviewer Tjerk de Reus:***Wake Up versus Hall Lindsey?***

Van Staalduine: Israël speelt een geringe betekenis in Wake Up en de feesten krijgen in Wake Up pas betekenis met het oog op Jezus, de Gemeente en de eindtijd.

Reactie: Israël is als Gods volk al vele eeuwen verbonden aan de Edele Olijf en dus heeft Israël wel degelijk een belangrijke plaats. Sommige takken zijn afgebroken, zegt Paulus. Maar het boek Wake Up gaat vooral over de kerk en daarnaast wat (Israël ook via) het Oude Testament in theologische zin aan de kerk de zeggen heeft en dan met name aangaande onderwerpen die nauwelijks in de heden-

daagse protestantse theologie worden betrokken of die leiden tot een op onderdelen andere theologie dan wanneer de bijbelse betekenissen van die onderwerpen niet zouden zijn genegeerd. In *Wake Up* wordt uitgebreid beschreven waarom de feesten geen strikt Joodse of Israëlitische feesten zijn, maar bovenal Gods Feesten die werden ingesteld als repetities van toekomstige gebeurtenissen. We beschrijven welke betekenis deze feesten hadden voor Israël, maar ook wat er toen al als schaduw in de feesten was aangebracht en hoe deze op Christus wezen. De feesten krijgen niet pas betekenis in Jezus, zij wezen al die tijd al vooruit op het Hemelse, op Christus die al aanwezig was voor dat Oude Testament. Zij hadden dus voor Gods volk ook in het Oude Testament grote betekenis. In *Wake Up* wordt gewezen op het “mikra” aspect van de feesten; zij hadden betekenis voor het heden maar waren ook *repetities* voor de toekomst. Je kunt een discussie voeren over de (meervoudige) betekenis van het woord “mikra”, maar de geschiedenis leert dat het uiteindelijk ook daadwerkelijk repetities zijn of zijn geweest. Opvallend is dat de recensenten ook na die uitleg blijven benadrukken dat het hier om *joodse* feesten gaat, terwijl de verbreding naar alle gelovigen in Christus juist een van de kernonderwerpen van *Wake Up!* is. Die verbreding volgt uit de wijze waarop de feesten deels zijn vervuld, maar ook door de verbanden¹ die met de andere beschreven patronen kunnen worden gelegd en die ook diepe betekenis hebben voor christenen.

Abrahamse: Lindsey vergeleek voortdurend de Bijbel met de krant, dat doen Lamm en Vanbeckevoort niet, maar zij zeggen wel dat de opname van de gemeente spoedig zal plaatsvinden, ongeveer nu en vermoedelijk in september.

Reactie: In *Wake Up* wordt niet gesteld dat de opname van de gemeente ongeveer nu zal plaatsvinden. De toekomstverwachting staat in het boek steeds in het teken van onze hedendaagse discipelschapswandel en Jezus waarschuwt de verschillende gemeenten dat er een noodzaak tot overwinnen is. Geen escapisme maar levenslange voorbereiding staan op het vizier van de oprecht gelovige, tegelijk de tekenen niet negerend. In dat kader heeft de toekomstverwachting zeker een functie, maar vormt het geen doel op zichzelf. In *Wake Up* worden opmerkelijke tijdslijnen aangedragen als aanwijzingen. Veel aanwijzingen leiden tot een overtuiging dat de tijden weliswaar kort zijn, maar het is er de auteurs uitdrukkelijk niet om te doen om zich bezig te houden met het berekenen van een tijd van opname of wederkomst. Wel zet *Wake Up* aan tot het leren kijken en het leg-

¹ Zie voor de verbanden tussen deze patronen onder andere de uitbeelding op pag.44.

gen van verbanden tussen veel gedeelten in de Bijbel en de wereld om ons heen. Het moge – in ieder geval ons – duidelijk zijn dat de oudtestamentische profetieën bijvoorbeeld ook veel zeggen over ontwikkelingen in het Midden Oosten. De recensenten hebben gelijk dat wij wel degelijk stellen dat het patroon van de feesten – en het feit dat Jezus zo precies de voorjaarsfeesten op de dag en het uur vulde – de opname, wederkomst en de aanvang van het vrederijk plaatst op de Bijbelse kalender. Zoals gezegd, onderbouwen wij dat door meervoudige patronen naast elkaar te leggen en wijzen daarbij niet op ‘deze’ september maar wel op ‘een’ september of oktober al naar gelang het tijdstip van de Najaarsfeesten. Is het niet opmerkelijk dat zelfs in orthodox joodse kringen de messiasverwachting hooggespannen is onder de oude rabbijnen die hun levenstijd hebben gegeven aan de bestudering van de Tenach?

Van Staalduine: De concentratie op de Joodse feesten in combinatie met eindtijden is nieuw rond het Zoeklicht. Ze vieren daar wel het Loofhuttenfeest.

Reactie: Het zal u wellicht verbazen (en dat deed het ons ook) dat Johannes de Heer, de oprichter van het Zoeklicht, in 1943 (!) een boekje schreef onder de naam “Gods Reddingsplan, neergelegd in de Gezette Hoogtijden van Leviticus 23”. Wij kwamen dit vergeelde boekje tegen na de uitgave van de eerste druk van Wake Up en het bleek dezelfde lijn te volgen. Hoewel Wake Up is uitgegeven bij het Zoeklicht, representeert Wake Up het Zoeklicht niet op alle onderwerpen en andersom ook niet per se. Zoals u zelf kunt vaststellen wordt in Wake Up niet de lijn van de bedelingenleer gevolgd, terwijl deze binnen het Zoeklicht altijd wel centraal heeft gestaan. Bovendien is het Loofhuttenfeest een enkele keer in de geschiedenis van het Zoeklicht gevierd, maar staat het niet uitdrukkelijk op de agenda.

Abrahamse: Er wordt een coherente theologie gepresenteerd, vanuit de overtuiging dat de joodse feesten een geheime kalender vormen voor Gods plannen in de geschiedenis en dan vooral met het oog op de toekomst.

Reactie: Met de opmerking van Abrahamse zijn wij in lijn indien het woord “geheim” daaruit wordt verwijderd, want de “Joodse” feesten zijn geen geheime kalender. Nergens wordt dat in Wake Up gesteld. Abrahamse neemt die gedachte ook als uitgangspunt in zijn recensie in Nieuwe Koers en dat vertelt iets over zijn startpunt bij het lezen van Wake Up. Als de indruk bestaat dat er sprake zou zijn van een geheime kalender dan zegt dat dus eerder dat Abrahamse die indruk erin

heeft gelezen, zonder dat het er staat. Wij geven aan dat die kalender niet eerder is opgemerkt, althans niet in de breedte van de kerk. Dat er niets geheims aan is, wordt ook duidelijk als op eenvoudige wijze de thema's en gebeurtenissen op die feestdagen op een rij worden gezet en daarnaast worden vergeleken met (historische en toekomstige) gebeurtenissen die theologen bekend zijn en waarvan ze weten dat ze in Gods Reddingsplan zijn aangetekend.

Wake Up stelt op pagina 22: *Dit boek onthult geen geheimenissen, het neemt hoogstens de bedekkingen weg die er door de eeuwen heen theologisch op zijn aangebracht.*

Als er al in Wake Up wordt verwezen naar geheimenissen dan is dit steeds in het licht van de woorden van Paulus of andere apostelen. Ook het enkele gebruik van het woord coderen moet natuurlijk begrepen worden in het licht van het bovenstaande en draagt niets geheimzinnigs in zich. Integendeel, het lijkt welhaast geheimzinnig dat deze feitelijke bijbelse informatie zo weinig is gebruikt. Decoderen staat hier (helaas) tegenover een menselijk coderen dat niet eigen is aan de Bijbel zelf. De feesten geven al in hun betekenis vanaf het begin een ongecodeerd beeld, zij het in schaduwvorm.

Bakker: Apocalyptiek zit in de lucht, want mensen maken zich bezorgd over de spanningen in de wereld. Het Zoeklicht is een zieltogend clubje geworden. Wake Up is een herneming van allerlei oudere evangelische motieven in een aansprekende verpakking.

Reactie: Deze oorzaak-gevolg opmerking verdient wat nadere bestudering. Wij ontkennen niet dat de spanningen in de wereld tot extra aandacht voor de thema's in Wake Up leiden, maar de logica gaat niet op. Je kunt de lijn niet zo eenvoudig trekken, want er is niet altijd sprake van een causaal verband tussen aandacht voor de apocalyptiek en de spanningen in de wereld. Er zijn immers perioden geweest waarin veel meer spanningen in de wereld niet hebben geleid tot meer aandacht voor apocalyptiek. Andersom zijn er tijden geweest zonder noemenswaardige globale spanningen waarin apocalyptiek toch veel aandacht kreeg. Maar dan komt ook het volgende naar boven; de Bijbel leert ons dat er voor de wederkomst van Christus sprake zal zijn van feitelijke apocalyptiek en van spanningen in de wereld die met name genoemd worden in het Nieuwe Testament, maar ook door de profeten. Dus waar Bakker aangeeft dat de apocalyptiek in de lucht zit vanwege de spanningen, weten we dat ten tijde van de echte apocalyptiek deze spanningen wel degelijk een indicator zullen zijn.

De Bijbel leert ons dat we opmerkzaam moeten zijn *zodat* het ons niet zal overvallen als een dief in de nacht, maar leert ons tegelijkertijd dat er veel meer voor nodig is dan 'zichtbare spanningen in de wereld'. Het gaat hier om een veelheid van Bijbelse aanwijzingen die *gezamenlijk* en door hun frequentie en intensiteit het overtuigend bewijs vormen dat de tijden zeer kort zijn. Het feitelijk documenteren en historisch-trendmatig analyseren van al die aanwijzingen vraagt om een interdisciplinaire benadering, niet alleen een theologische.

Dan wordt bijvoorbeeld ook in heel concrete cijfers van seismologen zichtbaar hoe de frequentie en intensiteit van aardbevingen evolueert, als een van de tekenen die Jezus ons mededeelde. Of hebben we vooral de neiging om al dit soort aanwijzingen als geïsoleerde feiten terzijde te leggen met de opmerking dat deze op zichzelf nog niets bewijzen? Als dat onze houding is, welke van Jezus' concrete aanwijzingen zullen we dan ooit serieus nemen? Is de kans dan niet groot dat we zelfs nadien tegen Hem moeten zeggen dat het enkele feit voor ons nooit het bewijs was, zonder dat we naar het totale complex van veel van dergelijke feitelijke aanwijzingen hebben willen kijken?

De kwalificerende opmerking over het Zoeklicht lijkt ons niet nodig, maar ook in het Licht van de Weg die we allemaal willen gaan niet dienend.

Bij ons speelt wel de vraag hoe het zal zijn als alle Bijbelse voorzeggingen daadwerkelijk samenkomen en de apocalyptische periode inderdaad aanstaande is? Zal dan nog steeds het standpunt worden ingenomen dat er geen reden is om over apocalyptiek na te denken? Onder invloed van bepaalde theologische convicties ten aanzien van apocalyptiek, wederkomst en eindtijd achten wij dat zeker mogelijk. Een preterist zal bijvoorbeeld de neiging hebben al die aanwijzingen te negeren omdat de echte apocalyptiek in zijn ogen al heeft plaatsgevonden. In de eerste eeuw. Door die bril past het samenkomen van veel profetie-ervullingen niet meer in onze tijd, waardoor aanwijzingen ook niet meer als zodanig worden geïnterpreteerd of zelfs niet meer worden gewogen. Zij die deze mening zijn toegedaan kunnen veel profetieën dan ook niet meer letterlijk nemen en zullen het boek Openbaring ontkennen als een boek dat iets te zeggen heeft over de feitelijke situatie in die laatste dagen voor de wederkomst van Christus. Het negeren van de bewijskracht van een veelheid van gelijktijdige aanwijzingen is in de rechtspraak overigens een indicatie van vooringenomenheid en daar spelen convicties dan een rol in, maar binnen die wetenschappelijke discipline is een dergelijk negeren van bewijskracht in ieder geval niet oirbaar. De auteurs han-

gen zeker geen preteristische visie aan, maar willen zo veel mogelijk de feitelijke patronen en gebeurtenissen in hun samenhang waarnemen. Zij zijn van mening dat het boek Openbaring wel degelijk op een toekomstige situatie wijst.

Abrahamse: Er bestaat (op het grondvlak) weerzin tegen “de” theologie in het algemeen en Wake Up speelt hierop in. De auteurs zeggen dat je de Bijbel dient te lezen los van welke context dan ook. Zij zeggen dat we de Bijbel niet naar de context moeten brengen, maar de context naar de Bijbel. Ze stellen dat je de codes in de Bijbel moet ontcijferen en je moet richten op de pure informatie, los van jouw leesbril. Zij zijn suggestief en laatdunkend over theologie.

Reactie: Op het bovenstaande gaan we in de algemene reactie dieper in, maar Abrahamse vat Wake Up in deze onjuist samen, zelfs tegengesteld aan wat Wake Up stelt. Wake Up stelt dat onze huidige context niet maatgevend dient te zijn voor ons begrip van de Bijbel, maar de historische context van de Bijbel zelf. De norm die daar uit gedestilleerd kan worden dient dan te worden overgebracht naar onze tijd, zodat het een leidraad kan vormen en schuurmiddel voor ons denken en handelen dat anders in hoge mate wordt beïnvloed door onze huidige context. Dat is de essentie van een tegencultuur die op de norm van de Bijbel is gebaseerd. Wij zijn ons er van bewust dat er theologen zijn die ook vooral de context van vandaag willen betrekken bij het interpreteren van de Bijbel, zonder eerst die oude norm over te brengen naar onze tijd.

Abrahamse: Veel mensen willen dat je ronduit zegt hoe het zit, wat de “waarheid” is. Mensen die inspelen op dat verwachtingspatroon zijn vaak charismatische types. Hun boodschap is meestal helder en coherent, net zoals in Wake Up!

Reactie: Wij weten niet zo goed wat we met deze reactie aan moeten. Abrahamse heeft zich geen mening kunnen vormen over het charismatisch gehalte van de auteurs, hij heeft ze nog nooit ontmoet. Abrahamse heeft kennelijk een probleem met schrijvers of sprekers die zo helder en coherent mogelijk willen zijn. Is het tegenovergestelde van “helder en coherent” dan waardevoller? Of moeten wij hieruit verstaan dat het tegenovergestelde vooral passender is binnen het metier? Kan nuance soms ook Waarheid afvlakken of dient het te allen tijde te worden toegepast?

Bakker: Veel evangelische studenten moeten veel afleren als ze serieuze theologie willen beoefenen. Ze zijn te sterk gedreven. Dat ademt een sfeer van toewijding, maar is inhoudelijk zwak. Ik leg studenten uit dat je met anderen (o.a. bijbelcommentaren) in gesprek moet gaan. Hoe unieker jouw uitleg, hoe ketterser. De

auteurs van Wake Up legitimeren zich met een beroep op zogenaamde geheime kennis. Zij onthullen iets wat zogenaamd niemand weet en wat door theologen onder de tafel is geschoven. Maar je zult je in je exegetische moeten verhouden tot wat anderen er over hebben gezegd en je door hen laten corrigeren.

Reactie: Inderdaad zullen veel evangelische studenten theologie gaan studeren met de hartsgesteldheid om daarna praktisch de God van de Bijbel te gaan dienen. We begrijpen dat sterke gedrevenheid er toe kan leiden dat je te veel met eigen bril op interpreteert. Maar is de gezonde tegenhanger dan echt dat je je eigen bril moet afzetten en je gedrevenheid moet minderen, waarna je door de brillen van velen moet kijken om vervolgens dan maar tot een gemiddelde lezing te komen? Moeten we ons dan niet regelmatig de vraag stellen waarom onze perceptie afwijkt van de oudtestamentische schaduwen of van de werkelijkheid in Christus die daarmee een geheel vormt, in plaats van ons voortdurende te verhouden tot wat anderen vanuit hun hermeneutiek en/of perceptie daarover hebben gezegd? Volgens Paulus draait alles uiteindelijk niet om het “weten” maar om het “kennen van Hem”, omdat hij ook door Jezus Christus is “gegrepen”. Daarom hopen wij dat theologische opleidingen hun jonge studenten niet zodanig bepalen bij het alleen maar willen “weten” (een toch Griekse benadering) dat deze gedurende hun studie gaandeweg afleren om nog langer (gedreven) te blijven jagen, recht op hun doel af: de hemelse prijs waartoe God hen door Jezus Christus roept.¹ Hebben de grootste positieve bewegingen in de kerkgeschiedenis plaatsgevonden door het gesprek met de anderen uit het verleden te blijven voeren, vanuit de grondgedachte dat aansluiting altijd beter is dan voor ketter uitgemaakt te worden? In Wake Up wordt nergens gesteld dat iets onthuld wordt dat zogenaamd niemand weet, al is het anderzijds opzienbarend dat velen zich afvragen waarom het hun niet is verteld in hun kerken. Ook de opmerking van Bakker dat de auteurs zich beroepen op geheime kennis kan geen steun vinden in Wake Up zelf. Wat bedekt is geraakt is daarmee nog niet tot geheime kennis geworden. Door het echter als zodanig te classificeren worden de geïnteresseerde lezer en Wake Up in een hoek geplaatst en dat is niet gepast, maar ook niet juist.

In Wake Up wordt een onderscheid gemaakt tussen de Kerk van Christus en die van het christendom. Er is een kwantitatief verschil, maar er is ook kwalitatief verschil waar deze elkaar niet overlappen. Wake Up is zeker niet kritisch op **alle** aspecten van de kerk, zelfs niet die van het christendom in zijn algemeenheid. Dat moge duidelijk zijn, maar de titel van het boek zegt waartoe de lezers opgeroepen

1 Filip. 3:8-16

worden. Het bedoelde hoofdstuk over de kerkgeschiedenis richt zich vooral op de verhouding tussen de kerk en de Joden en de uitwassen en gevolgen daarvan binnen en buiten de Kerk. Die houding behoeft weinig verdediging. De kritische houding ten opzichte van de Vroege (en Late) Kerk op dit thema is niet een kritiek op het collectief of op de mensen binnen dat instituut, maar zou ons ten diepste moeten doen beseffen dat de tegenstander sinds het begin er op uit is geweest om de ene nieuwe mens in Christus niet tot volheid te laten komen en de missie van de Kerk te dwarsbomen. De auteurs willen laten zien dat de kerk in tijden op cruciale thema's, meestal onwetend, een speelbal is geweest en daarbij heeft de tegenstander kans gezien om veel schade aan te richten, in de Kerk, maar ook ten aanzien van de joodse gemeenschap. Dat bewustzijn zou de Kerk vandaag helpen om haar positie in te nemen. Het ontkennen of nuanceren van die geschiedenis helpt dat bewustzijn niet. Om die reden zijn wij ook zeker verbaasd over de (toch suggestieve) opmerking van Bakker en Abrahamse over een "complottheorie" in Soteria/Nieuwe Koers. Dat lijkt er op te wijzen dat Abrahamse slechts uitgaat van een louter menselijke benadering, terwijl hij zal beseffen dat de Bijbel toch op plaatsen duidelijk spreekt over de pogingen van Gods tegenstander om waar mogelijk te misleiden of krijgsgevangen te nemen. Hierin is de situatie van de Kerk niet uniek. Wake Up beschrijft op pag. 392 hoe de tegenstander dezelfde techniek ten tijde van het Oude Testament gebruikte met voor Israël een overeenkomstig resultaat als later voor de Kerk. Dus nee, want ons betreft geen complotdenken richting de kerk, maar misschien dus wel een voortdurend complotdenken van de tegenstander. Als Abrahamse wel denkt dat Wake Up een menselijk complot suggereert dan is daaruit te verklaren dat hij ook voelt dat de kerk als instituut van mensen wordt aangevallen en wordt daaruit zijn reactie verklaard. Maar dat gaat voorbij aan een strijd waaraan wij niet voorbij mógen gaan en die zich afspeelt in de geestelijke wereld en waarnaar ook Paulus uitdrukkelijk verwijst. Dat wil overigens niet zeggen dat niet veel meer christenen zich daar in de loop der eeuwen aan hadden kunnen ontworstelen, of dan toch in ieder geval in onze tijd waarin zoveel informatie eigenhandig valt te verzamelen.

Vraag: Is er bij de recensenten nog plaats voor de hypothese dat de tegenstander überhaupt een rol speelde en wil spelen inzake het Joodse volk, maar ook op andere thema's in het christelijke leven?

Bakker: Ik zeg altijd; hoe unieker je uitleg, hoe ketterser. Hoe unieker je denkt te zijn, hoe meer je zou moeten twijfelen aan je visie.

Reactie: Hoewel de recensenten enerzijds stellen dat Wake Up niet veel nieuws brengt, wordt hier toch de suggestie gewekt dat Wake Up ketterse opvattingen er op nahoudt. In de algemene reactie zullen wij hier dieper op ingaan, want ook deze stelling zullen we doortrekken om te bezien wat daar van waar kan zijn. Het etiket “kettters” ervaren wij in dit geval niet direct als van toepassing. Het is juist dat het boek zich niet in hoofdzaak heeft gericht op een dialoog met de theologische tradities. Dat komt voort uit de vaststelling dat deze tradities in grote meerderheid deze onderwerpen links laat liggen. Hoewel het gesprek niet direct is gezocht, maar wij vooral de feiten en aanwijzingen hebben willen laten spreken, merken we dat toch veel theologen zich “aangesproken” voelen. Zij het dat zij nu zelf verder onderzoek willen doen, zij het in de vorm van de onderhavige recensie.

Van Staalduine: De auteurs beroepen zich op Joodse bronnen die gewoon bekend zijn. Er is niets geheims aan het geschrift van Jubileeën en de Misjna en de Talmood. Ze worden aan de universiteiten uitgebreid bestudeerd.

Reactie: Dit vinden wij een prima uitgangspunt, want het benadrukt dat er inderdaad niets geheims aan is. Door te stellen dat de genoemde geschriften niets geheimzinnigs hebben doet van Staalduine de indruk wekken dat Wake Up dat wel zou stellen, quod non.

Wat ons wel zorgen baart is dat er kennelijk boven in de theologische piramide veel gebeurt, maar er zo weinig doorwerkt naar de gewone gelovigen. Alles onderzoeken en het goede behouden is daarbij het motto. En dat goede mag dan ook worden gedeeld. Overigens verwijst Wake Up maar in beperkte mate naar deze geschriften. Belangrijker is dat de feesten hun basis in de Schrift zelf hebben.

Abrahamse: Al decennia zijn theologen bezig met een herbronning, met het inzichtelijk maken van de joodse motieven in bijvoorbeeld de brieven van Paulus. De auteurs laten de vakwetenschappelijke literatuur hierover vrijwel liggen.

Reactie: het valt ons op dat er in de katholieke & protestantse theologische literatuur over het algemeen heel erg weinig wordt verwezen naar Joodse bronnen. Maar wij juichen toe dat er sprake is van herbronning als dat gepaard gaat met inachtneming van de Nieuwe Verbondsbetekeningen. Het moge zo zijn dat de theologische opleidingen dit doorvertalen naar daadwerkelijk studiemateriaal voor “leken”, zodat ze niet alleen maar geschikt blijven voor de “ingewijden”. Overigens

gaat Wake Up niet zo zeer over de joodse motieven in de brieven van Paulus en is het ook geen boek dat voor theologen is geschreven.

Bakker: De auteurs presenteren deze joodse thematiek met een air. Als het Joods is, is het volgens hen superieur. Kennelijk krijg je veel evangelischen achter je aan als je gaat koketteren met het jodendom.

Reactie: Wake Up roept uitdrukkelijk op om juist niet het Joods zijn als **superieur** te bestempelen. Wel worden christenen opgeroepen om te onderzoeken wat zo lang als Joods is bestempeld, maar wat in feite Bijbels was en waarvan wij de Nieuwe verbondsbetekenis moeten willen begrijpen. Grote delen van de evangelischen hebben overigens persoonlijk niets met het Jodendom of met Israël, dat zal Bakker ook bekend zijn. Wij staan een onverdeeldheid tussen het OT en NT voor, terwijl evangelischen toch veel meer het NT als relevanter beschouwen en dat heeft dan weer niets van doen met koketteren met het Jodendom. Dus dat door Bakker vermeende verband met de evangelischen gaat in dat geval moeilijk op. Wij constateren in Wake Up dat het denken van de kerk door de geschiedenis heen ver is afgedwaald van dat van de eerste eeuw(en) en dat er bewust afstand is genomen van het Jodendom, waardoor ook veel waardevolle bijbelse inzichten verloren gingen, terwijl deze wel relevant zijn voor christenen. En voorzover het moeilijk is om alle aspecten van het denken van die eerste eeuw terug te halen, is het wel duidelijk dat het denken van de eeuwen daarna veel tradities heeft voortgebracht die ver van de Bijbel afstaan.

De auteurs zijn anderzijds meer dan duidelijk over Jodendom, Talmoed en Misjna en daarbij niet eenzijdig positief. Op een aantal plaatsen in Wake Up wordt genuanceerd of zelfs gewaarschuwd. Maar de auteurs hebben tegelijkertijd willen aangeven waar de Kerk veel van dat oorspronkelijke denken is kwijtgeraakt. Het verzet dat de recensenten bij de auteurs voelen ten opzichte van aspecten van de kerk van het christendom door de eeuwen heen, mag niet verward worden met het idee dat de auteurs een superioriteit van het Jodendom voorstaan, want dat is niet het geval. In dezelfde lijn schrijven wij trouwens ook meermaals dat het uitwandelen van de Nieuwtestamentische betekenis van de feestdagen van God niet betekent dat voor ons een verdiept discipelschap zou neerkomen op het moeten aannemen van een Joodse levensstijl. De werkelijkheid in Christus betekent immers niet dat Messiasgelovige heidenen zich als Joden moeten gaan gedragen.

De lezers van Wake Up worden overigens in grote mate buiten de evangelischen gevonden. Het is jammer dat de vooronderstelling niet eerst is geverifieerd, want nu geeft dit commentaar de indruk van vooringenomenheid.

Bakker: “Het” Jodendom bestaat helemaal niet, zeker niet in de tijd van Jezus. De verschillende jodendommen lieten soms stevige verschillen zien. Als de auteurs een Joodse interpretatie van Paulus voorstaan, dan begaan ze een blunder als ze het niet specifiek omschrijven en lokaliseren.

Van Stalduine: Het lijkt er op dat de auteurs niet weten dat er een Qumran gemeenschap was en allerlei van facties van farizeeërs, sadduceeërs en zeloten. Al die verschillende groeperingen worden hier op een hoop geveegd, waardoor de auteurs hun eigen variant samenstellen.

Reactie: Bakker en van Stalduine stellen hier dat Wake Up alle Joodse groeperingen op een hoop veegt en daarmee een blunder maakt. Dat is niet wat er gebeurt. De auteurs positioneren het Jodendom niet als een blok. Wij beseffen bijv. wel degelijk de verschillen tussen Essenen, Farizeeën en Sadduceeën (zoals bijv. door D. Flusser in detail bestudeerd, zie ook verder), maar binnen Wake Up komen ze slechts aan bod voor zover belangrijk voor het deelonderwerp. Zoveel mensen als er zijn, zo divers is elke religie, maar altijd binnen een bepaalde bandbreedte. Binnen die bandbreedte kan er sterke diversiteit zijn, maar zodra je van een afstand of over een lagere periode het Jodendom vergelijkt met het Griekse Denken dan zie je significante verschillen, ondanks het feit dat deze verschillen binnen het strikte kader van een hellenistisch Jodendom minder talrijk zijn. Het punt is dat Joden en Grieken een totaal ander doel hadden in hun streven naar omgang met God. Dat wil niet zeggen dat veel rabbijnse manieren van bijbeluitleg **geen** Griekse elementen bevatten. Wat de geïnterviewden doen is de diversiteit binnen de bandbreedte van het Jodendom gebruiken als argument dat “het” Jodendom niet bestaat. Daarmee lijkt dan een argument gevonden. Hier wordt de methodiek gehanteerd van de microscoop, terwijl de verschillen van een afstand wel degelijk veel meer onderscheid laten zien.

Wij stellen dat het Hebreeuwse Denken (niet het Jodendom) zodanig verschilt van het Grieks Denken dat de interne verschillen binnen elke “zuil” voor het grootste gedeelte verdampen als je ze op hoofdlijnen met elkaar vergelijkt. Zouden we de bovenstaande redenering van geïnterviewden volgen dan konden er nog nauwelijks stromingen van elkaar worden onderscheiden, omdat de genoemde diversiteit binnen elke stroming aanwezig is en de geïnterviewden zullen erkennen dat die gedachte daarom niet op kan gaan. De nuancering sluit

onze ogen voor de enorme verschillen die je “from a distance” zeer goed kunt onderscheiden en die tot actie zouden moeten oproepen.

Bij wijze van voorbeeld verwijzen we naar een boek als dat van David A. Noebel, dat een aantal wereldbeelden met elkaar vergelijkt. In zijn boek ‘Understanding the Times’, (U.S., 861 p.) onderbouwt hij aan de hand van tal van bronnen hoezeer het Bijbels-Hebreeuwse denken en het Grieks-humanistische denken van de afgelopen eeuwen een andere visie gaven (en geven) over de mens, zijn ontstaan, zijn ontplooiing, staatsordening, rechtsvinding en rechtvaardigheid, eigendomsrecht en rentmeesterschap, geschiedschrijving en moraliteit. Daarbij komen *theologie, filosofie, ethiek, biologie, psychologie, sociologie, recht, politieke wetenschap, economie en geschiedenis* aan bod. Waarmee wij ook willen aangeven dat het debat moet worden gevoerd over alle disciplines en mens- en wereldbeelden heen, niet enkel in theologie.

Hierna zullen we overigens verder ingaan op de stelling van recensenten en deze doortrekken om te verifiëren of deze stand kan houden.

Bakker: De auteurs zouden ook met nuance naar de Vroege Kerk moeten kijken. Neem Marcion als voorbeeld. De auteurs wekken de indruk dat hij representatief was voor de gehele Vroege Kerk en dat is nonsens. Eusebius en Tertullianus zetten zich krachtig tegen de ideeën van Marcion en dat kreeg weerklank in de hele kerk. Ze moeten niet net doen als de hele kerk Marcion achterna liep, want het was eerder zo dat de kerk zich als geheel tegen zijn ideeën keerde.

Reactie: Hier gaat dezelfde redenering op. Henk Bakker vraagt om met nuancering naar de Vroege Kerk te kijken. *Maar Wake Up gaat niet over de Vroege Kerk.* Ware dat wel het geval dan hadden wij veel meer de verschillen en nuances breed uitgelicht. Graag hadden wij dan bijvoorbeeld nog veel meer aandacht besteed aan de discussies van Marcion met zijn stadsgenoot Aquila in Sinope inzake de vraag of het christendom uit het Jodendom is voortgekomen. Verder zouden dan ook Eusebius en Tertullianus en ook anderen uitgebreider aan bod zijn gekomen. Maar zal die uiteenzetting het geschetste beeld over Marcion echt veranderen?

Wake Up! beschrijft de kerkgeschiedenis vanuit de invalshoek dat de vroege Kerk in rap tempo wegliep van het oorspronkelijk Bijbelse denken en de bijhorende cultuur, in die mate dat zij zich als gevolg daarvan niet alleen verzette tegen het Jodendom (zonder nuancering tegen elk soort Jodendom), maar het ook onderdrukte. De koning uit de bekende gelijkenis van Jezus had hun schuld vergeven,

maar zij dachten namens de koning de straf uit te mogen voeren op de schuld van de Joodse medebroeders.

Marcion wordt overigens slechts een enkele keer aangehaald, omdat zijn poging om een religieus systeem op te bouwen 'dat het oorspronkelijke christendom zou zuiveren van de vervalsing door de Joden' een illustratie is van een *evolutie* die zich steeds meer keerde tegen alles wat Hebreeuws was. Dat sommige kerkvaders zich tegen de gedachten van Marcion keerden en hem als ketter typeerden is in dit kader minder relevant, omdat de 'westerse' Kerk zich geheel los van de veroordeling van Marcion in de vroege eeuwen al steeds meer begaf op de weg van eenzijdige allegorisatie, met alle eeuwenlange gevolgen van dien. We weten ook allemaal hoe een aantal vroegere kerkvaders zich over het algemeen opstelden tegen Joden en om welke reden en door welk Denken. Marcion speelde wat dat betreft maar een ogenschijnlijk kleine rol in het grote geheel, maar ook een van een pionier waarvan delen van zijn gedachtengoed wel degelijk onder andere benamingen wortel schoten. Aspecten van Marcions denken waren ook zeker niet exclusief, eerder illustratief, maar wellicht meer opvallend door zijn ongenueanceerdheid van opvattingen; het kwam voort uit een dynamiek en onderstroom die er al was en die niet slechts aan Marcion ontsproot. Dat Marcion als een ketter werd veroordeeld staat vermeld in Wake Up.

Tjerk de Reus:

Hoe zit het dan met het zogenaamde Griekse Denken? Er zijn toch wel meer theologen die dit als een factor beschouwen die wezensvreemd is aan het christendom, dat juist uit joodse bronnen zou moeten putten....:

Van Staalduine: Het was juist sterk verweven. Joodse bewegingen ontleenden soms veel aan het hellenisme. Het Griekse denken kun je niet zomaar lospellen uit de cultuur van jodendom en christendom van die dagen. De auteurs willen af van het Griekse Denken, maar zij grijpen terug naar het boek Jubileeën dat zich tegen het hellenisme keert, maar zelf ook hellenistische trekken heeft. Ook in het Nieuwe Testament en de Misjna en Talmoed tref je Griekse Motieven aan.

Reactie: Wij begrijpen de verwijzing naar het boek Jubileeën helemaal niet. Iedere lezer zal kunnen vaststellen dat er nergens in het boek een paragraaf wordt geweid aan het boek Jubileeën. Er wordt slechts een beperkt aantal keer (5) éénregeilig verwezen naar Jubileeën en *dan ook nog alleen in de context van een tijd, tijdsindeling of een feest, nergens naar een bepaald Denken*. Geïnterviewde kan dus niet het verband leggen dat de auteurs van het Griekse denken af willen door terug te

grijpen (of terwijl zij teruggrijpen) naar het boek Jubileeën. Dit boek wordt immers in de argumentatie niet betrokken.

David Flusser, een bekend Joods geleerde en classicus, zegt “Het is merkwaardig wanneer we in de inleiding tot de nieuwe Engelse vertaling van het Nieuwe Testament (cfr. The New English Bible, Oxford 1961, p. viii) wel iets lezen over het belang van niet-literaire Griekse teksten voor ons inzicht in het Nieuwe Testament, maar geen woord over het feit dat de vertaler van het NT, vooral van de synoptische evangeliën, toch op zijn minst de Hebraica veritas dient na te streven. Tegenwoordig staat wel vast dat ons inzicht in de woorden van Jezus zonder goede Hebreeuwse of Aramese grondslag uiterst wankel zal blijven; kennis van het Grieks is niet meer voldoende. En wat voor het taalkundig begrip van de evangeliën geldt, geldt ook voor de exegese. Elk oprecht Nieuw-Testamenticus dient zo mogelijk een echte kenner van het late Jodendom te zijn.” (D. Flusser, Tussen oorsprong en schisma, p. 162-163)

Vraag: Wij denken dat Flusser hier een punt heeft maar blijven overigens ook zeer benieuwd naar de vermeende Griekse (denk)motieven in het Nieuwe Testament.

Het is opvallend dat de interviewer de opmerking maakt dat meer theologen stellen dat het Griekse denken wezensvreemd is aan het christendom, terwijl van Staalduine hierop reageert dat Grieks denken juist sterk verweven is met christendom. Daar ligt volgens ons dan ook het grote probleem waar van Staalduine niet echt op ingaat, door te stellen dat Grieks Denken en christendom door die verweving bij elkaar horen. Kwalificeert zij daarmee het christendom niet heel anders dan Paulus dat in zijn brieven laat zien, gelet op het feit dat zij die verwevenheid juist als heel vanzelfsprekend en normaal lijkt te accepteren, kennelijk niet alleen als een verklaring voor het verleden maar ook als een acceptatie voor het heden? Wij denken dat het christendom die verwevenheid zeker moet erkennen, maar ze daarmee nog niet gelaten hoeft te accepteren voor de toekomst, tenzij traditie natuurlijk boven waarheid mag staan. Is het niet juist door dat Griekse Denken te onderkennen en zich er weer van los te maken, richting het oorspronkelijk Bijbels-Hebreeuwse denken, dat de kerk van het christendom ook weer ten volle de kerk van Christus kan worden?

Overigens gaat het er hier niet om of er Joodse bewegingen waren die veel aan het hellenisme ontleenden, zoals bijvoorbeeld in het Egyptische Alexandrië. Natuurlijk staan er geen muren om bewegingen heen. Wake Up benadrukt hier het verschil tussen enerzijds het Bijbels Hebreeuwse denken en anderzijds het Griekse Denken. Dit mag ook niet misbruikt worden door te stellen dat de Grieken niets positiefs hebben gebracht, want dat hebben zij zeker als het bijvoorbeeld gaat om delen van de wetenschap. Het gaat hier in de kern om de mindset die de Bijbel voorstaat en waar het Hebreeuwse denken in zijn algemeenheid veel dichterbij in de buurt komt dan het Griekse allegorische, dualistische denken.

Bakker: Er bestaat geen tegenstelling tussen “het” Jodendom en “het” Griekse denken. Het Jodendom had al eeuwen iets te maken met het hellenisme en dat geldt ook voor de vroege kerkvaders. Zij waakten er voor om de Griekse principes en denkvormen allesbepalend te laten zijn. Het was gewoon de tijdgeest om het onstoffelijke hoger aan te slaan dan het lichaam en materie, maar ze hielden vast aan het concrete en aardse karakter van Gods openbaring in Jezus Christus. Ze hechtten grote waarde aan de lichamelijke van de opstanding. Ze verzetten zich tegen de gnostiek en Marcion.

Reactie: Wij bestrijden zeker niet dat het Jodendom al eeuwen iets te maken heeft gehad met het hellenisme. Flusser onderscheidt en duidt echter het rabbijnse Jodendom, de stroming van het Essenisme en het hellenistische Jodendom dat in zijn visie de christelijke apologetiek na Bar-Kochba in vele opzichten beïnvloedde. (o.c., p. 275,283). Waar de recensent het Jodendom(!) vergelijkt met het Griekse Denken, maakt Wake Up! deze vergelijking nergens. Het zijn twee verschillende mindsets die op deze manier geen vergelijking toestaan. Wake Up! vergelijkt (bijbels)-Hebreeuws “Denken”, de ‘Hebraica veritas’ met Grieks “Denken”.

Dat Grieks Denken ook het Jodendom binnensloep, maakt nog niet dat er geen verschil is tussen de Bijbels Hebreeuwse en de Griekse mindset. Als we de kerkgeschiedenis bekijken dan vinden we nog wel waardering voor het Hebreeuws denken in de tweede eeuw, maar nadat door de kerstening een omvangrijke kerk uit de heidenen was ontstaan zien we dat de hellenisering toeneemt, ook bij een aantal kerkvaders, onder invloed van de filosofie.

Op zijn beurt keerde de tijdgeest zich steeds meer tegen het jodendom (op gedragsniveau) en tegen Hebreeuws Denken (op denkniveau). Die tijd”geest” heeft overigens een heel lange tijd invloed uitgeoefend en het is nog niet ten einde. We

vinden deze ook nu nog terug in allerlei geledingen van onze maatschappij en veel van dit denken (niet alles) staat haaks op het Bijbelse denken. (zie eerder: Het gaat daarbij over vele wetenschappelijk disciplines”, niet alleen de theologische)

Een **hedendaags** voorbeeld is hoe wij politiek aankijken tegen (de functie van) het strafrechtstelsel, met alle uitwassen van dien. Het verbaast ons dat theologen hier niet veel meer onderzoek op doen. Een eenvoudig voorbeeld vanuit de strafrecht-sfeer, een discipline die in elk land onder invloed van deze denkkaders staat:

Hoe ga je om met een dief?

- **Barbaarse denkers:** hang hem publiekelijk op (dat zaait angst)
- **Griekse denkers:** doe aan heropvoeding, geef hem een opleiding.
 - Zo kijken wij in Nederland grotendeels ook naar het strafrechtstelsel, weinig oog voor het slachtoffer.
- **Hebreeuwse denkers:** laat hem 7 keer vergoeding betalen en in dat proces is er herstel voor de dief en voor wie schade werd toegebracht

Henk Bakker stelt dat er geen tweeslag is te maken tussen “het” Jodendom en “het” Griekse denken, dat was volgens hem een trend van de jaren 70. Wij nemen aan dat Bakker hier met het Jodendom doelt op het Hebreeuwse denken, omdat hij twee grootheden op gelijke voet wil vergelijken. De keerzijde is dat het tegenwoordig de norm lijkt te zijn geworden dat alles wat verschil van inzicht inhoudt geen waarde meer heeft en dat we ons voornamelijk bezig houden met de overeenkomsten. Het waardevolle debat met betrekking tot de verschillen zoekt inderdaad in mindere mate de nuance, maar duidt deze verschillen, die er ontegenzeggelijk zijn en die ook herkenbaar zijn. Het vermijden van deze duiding leidt er toe dat de historische verschillen en hun invloed onbesproken blijven en dat heeft onzes inziens effect op de theologische discussie over een aantal thema's. In de reacties van de geïnterviewden zien wij steeds opnieuw die drang naar nuanceren opkomen. Die drang kan voor historisch onderzoek of bij menswetenschappelijke onderzoeken van waarde zijn voor de betrouwbaarheid van de uitkomst. Hij is wellicht ook politiek en/of wetenschappelijk correct. Maar is die nuance ook op zijn plaats als deze afbreuk doet aan een absolute Waarheid waarmee gelovigen te maken hebben en die voor hen als onfeilbare maatstaf zou moeten dienen? Wat leert die nuance ons en waartoe zet het ons nog aan? Of moeten we ons de vraag stellen in welke mate afwijkend denken ons in de geschiedenis van het Bijbelse denken heeft afgebracht, zodat het ons tot nu wel

actie oproept? In het laatste geval zou die neiging tot nuancering heroverwogen moeten worden.

Van Staalduine voegt aan de discussie toe door er op te wijzen dat het hellenisme al een rol speelt in Israël sinds Alexander de Grote doordat Grieken aan cultuurpolitiek deden. Maar heeft dat nu het Bijbels-Hebreeuwse Denken veranderd (quod non) of heeft dat vooral het denken van (aardse) mensen veranderd, die zichzelf misschien tot het Jodendom rekenden?

Ook op dit punt hebben we een aantal vragen:

Hoe komt het dan dat God door Daniel specifiek zegt dat het gedeelte van het beeld in Daniël 2 (vers 39) dat wijst op Griekenland, een rijk zal zijn 'dat over de gehele aarde zal heersen'. Heeft Griekenland fysiek over de gehele aarde geregeerd? Nee! Wacht deze profetie dan nog op vervulling of heerst "Griekenland" op een andere wijze? Hoe komt het dat Daniel spreekt over 'de vorst van Griekenland' in de tijd van Babel? Spreekt hij daar over de fysieke koning van Griekenland (peshat)? Kan de 'geitenbok' van uit het westen komende – over de gehele aarde – zonder de aarde aan te raken – een mens zijn? (Dan. 8:5) Het lijkt ons dat Alexander de Grote enkel die genoemde opvallende horen kan zijn, maar wie is de koning van Griekenland die zal heersen over de gehele aarde? Zouden we hier eens verder op moeten door-"denken"?

Overigens, de tijdgeest die er voor zorgde dat lichaam en materie lager werden aangeslagen dan het geestelijke, heeft tot gevolg gehad dat ook achter veel Bijbelse onderwerpen voornamelijk nog de geestelijke betekenis werd gezocht, tot op vandaag. Hoe is het dan mogelijk dat we vandaag de dag zien dat er in de praktijk drie **meest** prominente denkrichtingen zijn (de Griekse, de Bijbels Hebreeuwse en de Barbaarse) die de wereld beheersen?

Hoe wordt een dief behandeld in elk van de denkrichtingen, hoe kun je een andere partij overheersen in elk van de drie denkrichtingen en wijken de geboden oplossingen niet sterk van elkaar af? Als je empirisch eenvoudig tot de conclusie kunt komen dat de Griekse denker tot een volstrekt andere oplossing van een probleem komt dan een Bijbels Hebreeuwse denker, kun je dan nog volhouden dat er geen tegenstelling is tussen het Hebreeuwse en het Griekse Denken? En uiteraard zullen er binnen deze denkrichtingen allerlei nuances zijn, maar dat

kan niet het eerste uitgangspunt zijn voor de beoordeling van de verschillen tussen beide denkrichtingen.

Maar laten we de stelling van Henk Bakker dat er geen verschil is tussen het Jodendom en Grieks denken ook nog eens op een andere manier doortrekken en er daarbij dan van uitgaan dat Bakker niet zozeer doelt op het Jodendom, maar op het Joodse denken; vaktheologen weten als geen ander dat de gematigde vleugels van de bedelingenleer en de verbondstheologie elkaar in de tijd dichter zijn gaan naderen. Maar betekent dit dat de verbondstheologie en het dispensationalisme elkaar op kernthema's ook als hoofdstromen dicht naderen? Dat zou namelijk wel het geval zijn als we de bovengenoemde redenering volgen. Die stelling gaat echter ook niet op, want een richting wordt niet beoordeeld op zijn interne nuances, maar op het hoofdidee. Nuancering mag niet misbruikt worden en kan niet worden ingezet waar duidelijke verschillen leiden tot een bepaalde afwijkende uitkomst, ongeacht nuance. De methodiek van nuancering die de geïnterviewden hier toepassen zou dan immers ook werking moeten hebben als we bijvoorbeeld stellen dat er geen conclusies zijn te verbinden aan het feit dat "de Amerikaan" en de "Noord Europeaan" niet bestaan. De lezer zal echter al snel kunnen vaststellen dat er toch zeker grote verschillen in beleving, denken en wereldbeeld bestaan tussen deze hoofdgroepen, hoewel je binnen die groepen best kunt nuanceren en de (uiterste) flanken elkaar kunnen benaderen. De grote algemene verschillen tussen de hoofdgroepen is onder andere de reden dat bepaalde (materialistische) theologieën in Noord-Amerika veel eenvoudiger wortel kunnen schieten dan in Noord Europa. Bakkers nuancering klopt dus wel, maar de conclusies die hij er aan wenst te verbinden kunnen niet getrokken worden. Je kunt best de ingrediënten nuanceren om vervolgens conclusies te trekken op basis van die nieuwe uitgangspunten. In het geval van Bakker zou dit betekenen dat nuance dient te worden aangebracht in een volgens hem te zwart-witte tegenstelling tussen Grieks en Hebreeuws Denken. Maar ook de genuanceerde tegenstellingen leiden tot de conclusie dat er uiteindelijk grote tegenstellingen blijven en waarbij het Griekse denken wel degelijk tot een zeer onBijbels denken heeft geleid, waartegen Paulus uitdrukkelijk waarschuwt. Zo zijn in de apostolische brieven duidelijke passages aanwijsbaar waar Paulus van leer trekt tegen ascese, dualisme en dwaalleer die verbinding lijkt te hebben met Platonische ideeënleer en sofisme. Naast deze invloeden van Grieks-filosofische en/of gnostische oorsprong neemt Paulus ook stelling tegen invloeden van de Joodse gnostiek. Er is steeds sprake van causaliteit en het effect is nog steeds in dezelfde richting, namelijk dat al

deze invloeden haaks staan op het Bijbels-Hebreeuws denken; ‘geen nuance’ of het bestaan van ‘een aantal nuances’ leiden nog steeds tot dezelfde kwalificatie, namelijk dat er beduidende verschillen zijn waar te nemen tussen de beide groepen van denkkaders en dat die blijvende verschillen niet zonder waarneembare consequenties zijn gebleven, in de kerkgeschiedenis maar ook in onze tijd.

Er is dus in de discussie zeker ruimte om de teller (of de noemer) een keer te nuanceren, maar niet om in de breuk een min in een plus te veranderen (of andersom). Dat is wel de methodiek die Bakker lijkt voor te staan, of anders dan toch wel om na het nuanceren van de teller of de noemer ook nog eens de daaruit voortvloeiende uitkomst te willen nuanceren, want hij lijkt het bestaan van een blijvend en daadwerkelijk verschil te willen wegvlakken. Volgens ons is deze methodiek niet bruikbaar, althans deze is niet toelaatbaar in andere wetenschappelijke disciplines.

Van Stalduine: Het Hellenisme speelt al sinds het optreden van Alexander de Grote een rol in Israël. In zijn spoor komt een hele stroom Grieken mee. Zij brengen op allerlei manier hun cultuur ter sprake. Dat leidt tot een vermenging van culturen, waar niemand aan ontkwam. Als je kijkt naar de tijd van Jezus kun je eigenlijk niet meer zeggen: dit is zuiver joods en dit is zuiver Grieks.

Reactie: Idem, zie hierboven en de algemene reactie hierna

Tjerk de Reus:

Laten we nog eens specifiek kijken naar het grote joodse thema in dit boek, de feesten. De hoeksteen voor de visie van Lamm en Vanbeckevoort is te vinden in Kolossenzen 2, waar het begrip schaduw verbonden wordt met de toekomst. Die schaduwen zijn dan de feesten van Israël.

Bakker: Er staat inderdaad niet in Kol 2 dat het “slechts” schaduwen zijn, maar ik denk wel dat het goed gekozen is. Paulus zet datgene waar “schaduw” voor staat, namelijk de joodse liturgische feesten, in oppositie met “het lichaam van Christus” ofwel de nieuwe werkelijkheid die in Christus is onthuld. Als je goed leest, zie je dat Paulus de schaduwen verbindt met de stoicheia, de wereldgeesten en die wereldgeesten beschouwt Paulus ook weer als heel dualistisch. Hij stelt er het Lichaam tegenover. Wat men in Wake Up doet is heel frappant. De auteurs vallen in hun eigen zwaard. Zij kiezen voor een hermeneutiek die dualistisch is, waarvan Paulus zegt: dat zijn gewoon de wereldgeesten. En daarbij sluit dit boek

naadloos aan. Wat hier allemaal te berde wordt gebracht, heeft het karakter van de Grieks-hellenistische gnostiek. Dat zie je terug in hun kijk op Kolossenzen 2

Reactie: De opmerkingen van Bakker dat Paulus op een heel dualistische, heel Griekse wijze de stoicheia (*wereldelementen uit Kol. 2:8*) stelt tegenover het Lichaam (vs. 17) is een buitengewoon merkwaardige en deze trekt dan ook onze aandacht. Bakker stelt dat je er goed voor moet lezen en de vraag is waarom hij de exegetische er zelf niet bij geeft? Dan kan verwarring voorkomen worden.

Het schijnt ons toe dat Bakker exegetiseert door wereldgeesten op één hoop te gooien met de schaduwen in vs. 17. Dit zou dan staan tegenover en geheel gescheiden van het opgestane Lichaam van Christus. Is dat niet heel erg dualistisch? *Bakker stelt vervolgens dat de auteurs van Wake Up dualistisch redeneren* (en zelfs in hun eigen zwaard vallen)?

Als Bakker inderdaad zorgvuldig zou lezen, zou hij met ons vaststellen dat het woordje 'slechts' juist helemaal geen goede keuze is in dit verband. Hoe lastig Kol. 2 ook uit te leggen valt, dat de schaduw een onlosmakelijke eenheid vormt met het lichaam, én dat die schaduw ook deels een onvoltooide belofte in zich draagt, is niet anders te ontwijken dan door vooringenomen dualisme dat niet correspondeert met bijv. vs. 6-7. Door middel van de schaduw kunnen wij juist in Christus wortelen en opgebouwd worden, om onze wandel in overeenstemming te brengen met de Zijne. De kracht ligt dus juist in de verbinding, niet in de tweedeling. De schaduw wijst op de werkelijkheid in Christus, wijkt daarvan niet af en de werkelijkheid kan door ons ook begrepen worden vanuit die schaduw, zeker terugkijkend vanuit onze tijd. De schaduw is mede een ijkpunt voor onze perceptie van de werkelijkheid. Er is in de verste verte geen sprake van dualisme. Dat zou slechts op gaan als Bakkers opmerking klopt dat de schaduwen wereldgeesten zijn, quod non. In tegenstelling tot Bakker zijn wij van mening dat het in Kol. 2:16 niet gaat om een connectie tussen de besproken schaduwen en wereldse elementen, maar tussen de Bijbelse schaduwen en hun werkelijkheid in Christus. Bakker schept een tegenstelling die in dit vers niet aan de orde is.

D. Flusser wijst er van zijn kant op dat een deel van de theologen van deze tijd de grenzen van de gnostiek verruimen en er verschijnselen onder vatten die absoluut niet gnostisch zijn (o.c., p. 291) Hij noemt als de basisuitgangspunten van de gnostiek a) het dualisme, uitgedrukt in de symboliek van de strijd tussen het licht en de duisternis; b) de deterministische wereldbeschouwing c) de weerzin tegen de vleeselijke kant van de mens d) de reiniging van de uitverkorene door de geest

e) en het belang van esoterische kennis in het verlossingsproces. (o.c., p. 293) De auteurs onderschrijven nergens deze uitgangspunten, zoals deze door de gnostiek worden geponeerd en omschreven. Integendeel!

Bakker: In sommige vertalingen van Kolosenzen 2:17 staat dat de feesten “slechts een schaduw” zijn. De auteurs tekenen daar terecht bezwaar tegen aan omdat het er in het Grieks niet staat, maar volgens Bakker hebben de vertalers het wel goed gekozen (lees: toegevoegd, red.). De reden hiervoor is dat Paulus de schaduw (de feesten) stelt in oppositie met de nieuwe werkelijkheid die in Christus is onthuld.

Reactie: In tegenstelling tot Bakker stellen de auteurs van Wake Up! dat deze schaduwen niet integenstelling staan tot de werkelijkheid in Christus.

Om te bepalen of er sprake is van een tegenstelling dienen we de diepe betekenis van de feesten te vergelijken met de onthulling in Christus. Dan zien we dat er volstrekt geen sprake van is dat schaduw en werkelijkheid oppositie tegen elkaar voeren, zoals Bakker poneert. Alsof een (ook een alledaagse aardse) schaduw vanuit zijn wezen oppositie kan voeren tegen de werkelijkheid en zich daar op dualistische wijze van kan losmaken en alsof de werkelijkheid uiteindelijk in tegenstelling kan zijn met de schaduw? Dat idee is volstrekt wezensvreemd aan elke schaduw en ook aan elke werkelijkheid, althans in alle andere disciplines.... maar wij denken ook in de theologie.

Abrahamse: Het valt op dat Kol 2 nauwelijks wordt geëxegeseerd. De brief komt als geheel helemaal niet in beeld. Paulus richt zich hier tot een judaïserend christendom, waarin men erop aandrong dat ook heidenen zouden meedoen met joodse liturgische handelingen. Nee, zegt Paulus, die feesten waren schaduwen. Als zodanig verwezen ze naar Christus. Het gaat dus over een lichaam en de schaduw die dat geworpen heeft, in het verleden. De auteurs werpen bij wijze van spreken die schaduw door naar de toekomst. Dat is hun grote punt. Maar vanuit deze passage uit Kolosenzen slaat dat helemaal nergens op. Paulus zegt: we hebben Christus, het lichaam zelf – waarom ben je dan nog bezig met die schaduwen.

Reactie: Hoewel we de andere beschouwingen van de recensenten nog als relatieve randdiscussies beschouwen, naderen we hier wel een belangrijke kern, waar we

zeker inhoudelijk met de recensenten van mening verschillen, tenminste als zij hierin persisteren en hun antwoorden dat ook laten zien.

We haken nog even in op de voorliggende opmerking waarin Henk Bakker stelt dat het niet aanwezige woordje “slechts” in Kol.2:17 toch wel door de vertalers goed is gekozen en terecht is toegevoegd. Dat roept de wedervraag op: is de tijds-vorm van *ton mellonton* (komende dingen) dan ook goed vertaald met een voltooid verleden tijd (hetgeen komen moest)? Nee, zeker niet. En omdat hier in toekomstige zin over (ook voor Paulus) komende dingen wordt gesproken, is de schaduw niet ‘bij goede lezing’ ineens negatief te interpreteren. Die beoordeling van Bakker lijkt voor te komen uit het ingenomen standpunt dat het vieren van de feesten verbonden is met ‘wereldgeesten’ en misschien ook wel dat de betekenis van die feesten achter ons ligt. Dat is typerend want Abrahamse schijnt hiervoor wel te bevestigen dat de feesten schaduwen zijn die op Christus wijzen! Maar naar Bakker zijn de schaduwen dus verbonden met wereldgeesten of principes van deze wereld (stoicheion tou kosmou) of zijn dat dan in ieder geval geworden sinds de werkelijkheid door Christus werd onthuld. Anders gezegd: een stoicheia tou Theou werd daarna een stoicheia tou kosmou, iets Goddelijks transformeerde en devalueerde (door Christus?) daadwerkelijk tot een werelds principe? Waren de feesten die God zelf had ingesteld als Zijn Feesten daadwerkelijk principes van deze wereld en leringen van mensen? Hebben deze feesten dan hun betekenis verloren voor de gelovige, wijzen ze dan niet meer op aspecten die ook nu nog voor de gelovige van belang zijn en die niet alleen maar op Christus wijzen maar ook op de reactie van de gelovige zelf, ook de Nieuwtestamentische gelovige? Hebben de woorden van Paulus dan geen betekenis meer dat (in ieder geval een deel van) de feesten betrekking hebben op toekomstige “dingen die **moeten** gebeuren”?

Jan-Martijn Abrahamse stelt dat de feesten schaduwen waren naar het verleden. Het slaat volgens hem “nergens op” dat die schaduwen naar de toekomst verwijzen. Wake Up beschrijft uitvoerig dat de *voorjaarsfeesten* inderdaad in Christus zijn vervuld, op de dag en op het uur nauwkeurig. De aanwijzingen daarvoor zijn veelvuldig, maar daar blijft het niet bij...

Vragen: Hoe kan het dat die feesten – ondanks de grote en gedetailleerde aandacht die Christus er door Zijn vervulling aan geeft (én zal geven) zijn gedegradeerd tot wereldgeesten, waardoor ze hun betekenis hebben verloren?

Geldt ook hier niet dat de feitelijke informatie en de thema's van deze feesten ons als schaduw veel leren over de werkelijkheid in Christus? Omdat de schaduw weliswaar een contour is, maar onze perceptie van de werkelijkheid nog altijd door die contouren mag worden geijkt.

Daarnaast wijzen de kenmerken en thema's van de najaarsfeesten er op dat deze nog door Jezus vervuld moeten gaan worden. Dat blijkt overigens **niet alleen** uit de thema's van die feesten: het blijkt ook uit het feit dat het feestenpatroon parallel grote gelijkenis vertoont met het feitenpatroon van het Huwelijksritueel en parallel met de in de toekomst gelegen gebeurtenissen die ook met een Bruid en Bruidegom te maken hebben ("de Nisuin"), net als dat we weten uit de Bijbel dat er nog onderscheidende gebeurtenissen op het programma staan. Sommige aspecten en thema's hebben betrekking op de wederkomst van de Bruidegom en die ligt ook nog in de toekomst.

Althans – en dat moet gezegd – voor wie waarde toekent aan deze toekomstige gebeurtenissen, want ook nu zijn er theologen die òf van mening zijn dat bijna al deze gebeurtenissen al in het verre verleden zijn afgerond, òf die van mening zijn dat we al in het (al dan niet progressieve) vreedrijk leven of dat alles vooral geestelijk moet worden geïnterpreteerd. Was het niet de koninkrijkstheoloog Chilton die aangaf dat de verwoesting van de tempel en Jeruzalem eigenlijk moest worden gezien als "Zijn komen op de wolken" in 70 A.D. omdat dit de openbaring van zijn oordeel was? Wij zijn die mening niet toegedaan.

Terugkomend op de **context** van Kolosse in die dagen. Abrahamse stelt dat Paulus schreef aan de Judaïserende christenen, daarmee indicierend dat Paulus eigenlijk deze gelovigen waarschuwde om de feesten (die dan toch betrekking hadden op Jezus en die ook Paulus en de eerste gemeenten en ook de vroege kerk kennelijk vierden) nog langer te vieren omdat het "wereldgeesten" waren. Het lijkt ook in dit geval bruikbaar om de lijn van de recensenten door te trekken om te bezien waar we uitkomen.

Als we het uitgangspunt van Bakker en Abrahamse volgen dan ontstaat de volgende lijn: Paulus die een Jood is, die zich binnen de wet van Christus op nieuwtestamentische wijze aan Gods Tora houdt en die dus ook zelf de feesten des Heren viert en daartoe onder andere de Corinthiërs uitdrukkelijk oproept,

1 David H.Chilton, "The Great Tribulation", 1987 ch.2. (dominion Press).

waarschuwt de gelovigen in Kolosse juist dat de feesten en de sabbat niet meer gevierd moeten worden. Paulus stelt – in de ogen van recensenten – dat deze feesten en de sabbat vallen in dezelfde categorie als gewilde nederigheid, ja zelfs engelenverering en opgeblazenheid door vleeselijk denken. Het is wijsbegeerte en ijdel bedrog in overeenstemming met de overlevering der mensen (Kol 2:8). Als je de feesten en de sabbat houdt, dan hou je je aan “raak niet, smaak niet, roer niet aan” geboden, het zijn leringen van mensen (en niet van God). Eigenlijk zijn de feesten en de sabbat onderdeel van een eigendunkelijke godsdienst en staat het vieren ervan in het verdachte gezelschap van kastijding van het lichaam, zonder enige waarde tot bevrediging van het vlees. Het zijn geen dingen die van boven zijn. De lezer moge zelf vaststellen of Paulus zo tegen de feesten en de sabbat aankeek? Wij kunnen ons eigenlijk niet voorstellen dat de recensenten het standpunt blijven innemen dat Wake Up aan Kol. 2 het karakter van de Grieks-hellenistische gnostiek geeft, terwijl het tegengestelde waar is. Paulus ageert juist daar tegen.

Wat stond er nu juist centraal in de Griekse denkwereld die vaak ook nog eens overgoten was met syncretisme:

- Wijsbegeerte die je kan meeslepen (nota bene: filosofias) – Kol 2:8
- valse nederigheid (kastijding van het lichaam, ascese door dualisme)
- Als ingewijde in wat hij heeft aanschouwd (geheimleer)
- Engelenverering
- “Raak niet, smaak niet, roer niet aan” geboden

Al deze aspecten die Paulus aanhaalt, zijn aspecten die te maken hebben met dat dualistische denken (**filosofie, logica**) vermengd met syncretisme (**religie**). In ieder geval heeft het niets te maken met enige mate van Judaïseren. Bij het vieren van de Bijbelse feesten speelde eten en drinken (met mate) een belangrijke rol. De “raak niet, smaak niet, roer niet aan”- geboden en engelenverering stonden haaks op het Joods-Hebreeuwse denken en zeker het denken van Paulus. Ascese kunnen we alleen plaatsens in het dualistische denken.

Paulus stelt daar in het 3e hoofdstuk van Kolossen juist tegen over dat we niet-dualistisch moeten zijn maar ons “handelen + ons denken” moeten zuiveren en

op één lijn brengen.¹ Hij is daar toch ondubbelzinnig duidelijk in zijn adressering.

Als de recensenten echter vasthouden aan de gedachte dat de bovenstaande 5 punten echt betrekking hebben op de sabbat en de bijbelse feesten, dan zitten ze inderdaad op een heel ander spoor dan Wake Up!. Wij kunnen dat eigenlijk niet goed indenken en willen vriendelijk vragen de consequenties van die redenering nog eens te overdenken.

Paulus zegt ook uitdrukkelijk dat deze gelovigen zich niet moeten laten blijven oordelen inzake die feestdagen en de sabbat *omdat* Christus **de overheden en machten ontwapend** heeft en hen openlijk tentoongesteld heeft.

Vraag: Kun je dan stellen dat er een causaal verband is tussen het niet meer vieren van de feesten en het ontwapenen van de overheden en machten? Dat is alleen maar mogelijk als het standpunt wordt ingenomen dat de door God zelf opgedragen feesten exponenten van de wereldgeesten zijn en dat die feesten niet meer gevierd moeten worden omdat ze **als een instrument van de overheden en machten** door Christus zijn ontwapend.

De context van Kol. 2 laat samengevat iets heel anders zien: Paulus verwijst in dat hoofdstuk uitdrukkelijk en meervoudig naar begrippen uit de Griekse filosofie en met name naar het gnostisch ascetisme. De gemeente van Kolosse had er last van. Sommige tot geloof gekomen heidenen hadden deelgenomen aan de Bacchuscultuur en sloegen nu door naar de andere kant. Velen brachten hun erfenis van het gnostisch ascetisme binnen in de gemeente. Eten, drinken, seksuele omgang en feesten waren in hun ogen ‘aardse lage bezigheden’. Zij waren ‘spiritueel’, ‘zochten het hogerop’ en het lichaam werd veracht. Omdat tijdens de feesttijden Gods gegeten en gedronken werd, ergerden deze mensen zich aan de feesten zelf. Dat ging helemaal in tegen hun ‘ascetische levenswijze’. Zij spreken dan ook de andere gemeenteleden aan op het gedenken en vieren van de feesten zelf. Anderen dachten dat het dualistisch naast elkaar kon bestaan.

1 Als Paulus in Kol.3 spreekt over het doden van uw leden en het bedenken van wat boven is, dan is dat geen uitdrukking van dualisme. Paulus zegt dat we geen scheiding moeten aanbrengen tussen enerzijds hoererij, hartstocht, boze begeerte (dat wat beneden is) door die een plaats te geven naast goedheid, zachtmoedigheid (dat wat boven is). Dualisme staat dat toe, maar Paulus zegt dat handelen en denken (lichaam en geest) verbonden moeten zijn.

De gelovigen in Kolosse hielden zich aan de Bijbelse feesten, maar voelden veroordeling vanuit de cultuur waaruit zij waren bevrijd. Er staat in Kol. 2:16 heel precies 'heortes e neomenias e sabbaton'. 'Heortes' wordt als woord enkel gebruikt voor een Bijbelse feestdag. Paulus trekt in feite van leer tegen ascetische leefregels die een onderdeel waren van Griekse filosofie en van gnostiek. Het afzien van lichamelijke geneugten, daarbij inbegrepen *de afkeer* van het blij en dankbaar feestvieren en uitwandelen van die feesten, kwam voort uit 'leringen van mensen' zegt Kol. 2:20b-22. Laat je niet oordelen zegt Paulus daarom aan de Kolossenzen.

Vragen: Kwamen de Messiasgelovige Joden en gelovigen die niet-Joods waren niet juist in die eerste eeuwen samen in de synagogen op de sabbat? Had Paulus het er niet uitdrukkelijk over dat het feest van ongezuurde broden in zijn Nieuwe Verbondsbetekenis gevierd moest worden en haastte hij zich niet naar Jeruzalem voor Pinksteren? Waarom houden wij Paulus dan zo hoog, terwijl hij nog zo onder die wereldgeesten was die dan toch allang ontwapend waren? Hield Paulus zich dan ook bezig met wijsbegeerte, engelenverering en kastijding van het lichaam? Waren de overheden en machten in zijn persoonlijke geloofsleven nog niet ontwapend?

Vraag: Waarom noemt de kerkvader Origines (185-254 na Christus) bijvoorbeeld uitdrukkelijk dat de gemeenten, ook in de tweede eeuw, de Pesachfeesten en de sabbat vierden? (Zie zijn commentaar op Num. 23 in Migne, Patrologia Graeca, Vol. 12, cols. 749, 750). Zie ook The Ante Nicene Fathers, Vol. 7, p. 413 e.v.

Vraag: Waarom vonden een aantal concilies het nodig om de viering van de feesten te verbieden als ze voorheen toch door christenen al niet meer werden gevierd?

Tjerk de Reus:

Het grondvlak heeft niet zo'n boodschap aan de serieuze theologie zoals in Soteria wordt beoefend. Men leest liever lekentheologie als Wake Up!

Reactie: Soteria creëert ons inziens een onnodige en niet bruikbare tegenstelling tussen lekentheologie en serieuze theologie.

Van Staaldune: Het idee van een oorspronkelijke kalender maakt eigenlijk alleen maar verschil in apocalyptische kringen. Dat zie je in Jubileëen en Qumran. Eind-

tijddenkers hebben ook veel focus op noties rond tijd en hebben veel belangstelling voor de tijdsbegrippen uit het boek Daniel. Wake Up doet hetzelfde als eindtijddenkers van een paar duizend jaar terug. Ze geloven dat de geheimen van de geschiedenis onthuld worden in een vergeten, maar toch oorspronkelijke kalender.

Reactie: Nogmaals, de auteurs stellen niet en geloven niet dat er verborgen geheimen in de Bijbel of in een kalender zitten, maar wél geheimenissen¹. Als God oorspronkelijk iets heeft aangebracht voor gelovigen en die gelovigen door de eeuwen die aanwijzingen of geheimenissen zijn vergeten, dan zijn het daarmee geen geheimen geworden. Dan is het door de bedekking buiten beeld geraakt, terwijl het niet buiten beeld had moeten zijn. Dat ‘vergeten’ heeft geleid tot het ‘buiten beeld raken’ en lijkt ons daarom bij uitstek een dankbaar onderwerp voor vaktheologen. Wat ons betreft zou het onderwerp van de oorspronkelijke kalender volstrekt los moeten staan van apocalyptiek.

Maar Eveline van Staalduine legt hier een opmerkelijk verband: de informatie in de oorspronkelijke kalender is alleen iets voor apocalyptische kringen, dus voor een geïsoleerde groep met één agendapunt. Daarbuiten heeft het kennelijk geen waarde. Een gedeelte van de Bijbel is dan dus onbruikbaar of irrelevant als je niet tot die (apocalyptische) kringen behoort?

Vraag: Moeten we niet juist **onderzoeken** of het aannemelijk is dat die oorspronkelijke agenda meer informatie bevat dan alleen kalenderdagen? Als God immers informatie doorgaf via die oorspronkelijke kalender, mogen wij dan vrij zijn die informatie te negeren? Op voorhand ontkennen is het zelfde als negeren. Iedereen is vrij om aangedragen bewijs te wege, maar het negeren van bewijskracht van aanwijzingen ondergraaft de theologische geloofwaardigheid. Het gegeven dat de kalender vergeten is, zegt niets over de informatie, hoogstens iets over hen die het vergeten zijn.

Bakker: De Joodse kalender raakte inderdaad in onmin. Dat de keizer een streep trok door die joodse kalender is geen reden om daar een complot achter te vermoeden.

Reactie: Bakker legt een terecht verband maar verbindt dit ten onrechte met Wake Up!. Inderdaad is er geen causaal verband tussen het doorstrepen van de Hebreeuwse kalender en het feit dat er een menselijk complot achter zat. Wij den-

1 zie bvb. Rom. 11:25-29 (geheimenis van Israëls verharding) 2 Thess.2:7 (geheimenis der wetteloosheid), Ef. 5:32 (geheimenis van Christus en de gemeente), Op. 17:7 (geheimenis van de vrouw en het beest).

ken niet dat er een menselijk of kerkelijk complot achter zit. Maar als we de lijn van de kerkgeschiedenis volgen en ons bewust worden van de mate waarin is afgeweken van een aantal belangrijke Bijbelse waarheden, dan beseffen we wel steeds meer waarom het anti-semitisme diepe wortels kon krijgen. Een complot is een geheime samenzwering, terwijl de positie tegenover Joden en Jodendom gebeurde onder het vaandel van een doctrine. Deze vroeg-christelijke praktijk werd vanaf de nadere reformatie goeddeels verzwegen, maar bleef elders gewoon de dagdagelijkse praktijk, tot aan de culminatie tijdens WOII. Hoewel uitgevoerd door mensen zien wij een “complot” dat uit een heel andere bron komt dan de menselijke. Waar God in Christus de weg had vrijgemaakt voor die ene nieuwe mens in Christus, waarin het verschil tussen Jood en Griek zou worden opgeheven (Gal. 3:28), daar had de tegenstander zijn pijlen gericht op het voorkomen van die ontwikkeling. Waar Gods Plan altijd voortgezet werd door een overblijfsel, daar heeft de tegenstander lange tijd wel degelijk mensen en instellingen van mensen kunnen gebruiken om zijn tegenplan ten uitvoer te brengen. Tot op de dag van vandaag zijn er nog kerken en gelovigen te vinden die zich daadwerkelijk door dat tegenplan laten beïnvloeden. Je zou kunnen stellen dat het duivelse complot in die zin ook tegen hen gericht is, maar eeuwenlang nog meer schadelijke gevolgen heeft gehad voor de Joden.

Vragen: Met die wetenschap moeten we ons wel afvragen of er geen sprake is van een complot door de tegenstander die weet dat zijn tijd kort is, terwijl hij toch de heerschappij wil voeren? Of speelt die tegenstander volgens recensenten geen rol meer?

Laten we eerlijk zijn dat we allemaal nog in spiegels als in raadselen zien. Wij kunnen in onze tijd meer zien dan men vroeger überhaupt kon waarnemen en wij stellen niet dat wij alles zien, verre daarvan. Maar we kunnen niet negeren dat de bedekking over de Bijbel ons vanaf de Middeleeuwen op bepaalde thema's in een donkere tijd heeft gebracht. Dat God Zijn Plan doorzette, dat gebeurde in veel tijden *ondanks* de bedekking. Wij zijn dan ook van mening dat het denken van de gelovigen niet gevrijwaard is van de (geestelijke) wereld om hen heen en dat wij ons misschien wel veel meer bewust zullen moeten zijn van deze aspecten. De oorlog om de menselijke geest onderschatten we vanuit rationaliteit misschien wel te vaak. Om die reden mogen we ook de diepe impact van de Griekse denk-, mens- en wereldbeelden niet zomaar terzijde leggen.

Wake Up heeft niet de bedoeling gehad om een complot van Rome of andere kerken bloot te leggen en dat kan Bakker ook niet in Wake Up lezen. Nochtans zou het spreken over een **duivels** complot volgens ons misschien niet eens onrecht doen aan de historische feiten, die uiteindelijk hebben geleid tot de shoa.

Van Staalduine: Waarom hadden de Joden die kalender? Om de feesten te vieren, niet andersom. In Wake Up krijgt de kalender een absolute status, terwijl het natuurlijk om die feesten ging. In het Oude Testament vind je nergens de gedachte dat de volgorde van de feesten een toekomstaspect herbergt. Dat in Wake Up de joodse kalender wordt uitgerekend tot een lint dat de wereldgeschiedenis omspannt, mist elke historische en Bijbelse grond.

Reactie: Inderdaad hadden de Joden de kalender o.a. om de feesten te vieren.

Vragen: Maar waarom stelde God in dat die feesten **op welbepaalde** kalenderdagen gevierd moesten worden? Hebben we ons afgevraagd waarom God zich niet beperkte tot een algemene instructie tot het vieren, zonder data? Waarom bleek later dat bepaalde gebeurtenissen precies op gelijke kalenderdagen plaats hadden gevonden? Wilde God iets laten zien van de blauwdruk van Zijn Reddingsplan? Waarom stelde God niet eenvoudig: Hier heb je 7 feesten (+ sabbat) en kijk maar op welke dagen jullie ze vieren? Ging het alleen om de feesten? Kennelijk niet, want God wilde veel meer laten zien dan alleen de feesten.

In Wake Up hebben de auteurs zichzelf veel vragen gesteld. Hoe komt het dat bijzondere gebeurtenissen door de wereldgeschiedenis op het Eerstelingenfeest of op Nisan 14 plaatsvonden en ze eenzelfde thema hadden? Waarom liggen er feitelijke historische verbanden tussen vele kalenderdata? We horen de recensenten deze vragen niet stellen, maar het zou mooi zijn om samen antwoorden te zoeken.

Tjerk de Reus:

Waarom vinden hedendaagse christenen dit boek aantrekkelijk?

Van Staalduine: Het past erg bij deze tijd, bij een neiging tot radicaliteit: terug naar een oorspronkelijke puurheid. Het draait om je identiteit afbakenen en je afzetten tegen tijdgeest, tegen de hegemonie van het liberalisme, tegen “de” theolo-

gie. Je wilt radicaal anders zijn en afstand nemen van de grote chaos buiten ons waarop je geen grip kunt krijgen.

Bakker: Mensen willen worden verlost, verleid en vervoerd, Dit boek is een belevenis.

Van Staalduine: Maar wat je nu eigenlijk met dit boek moet, is mij niet duidelijk.

Ja, je moet je rein houden en Gods Woord bewaren. Maar dat moest al, dat kon iedereen weten voordat dit boek verscheen. Het idee dat de komst van Jezus nabij is, nabijer dan is misschien zou denken – dat is toch geen zelfstandig geloofspunt? Je kunt toch niet alleen maar zeggen,; dit moeten we nu gaan geloven ?

Reactie: Misschien wijzigt de mening van recensenten na deze reactie maar als dat niet het geval is, dan is het jammer dat de recensenten deze conclusie trekken. Volgens Bakker willen mensen verlost, verleid en vervoerd worden. Dat is een persoonlijke vaststelling. Dat Wake Up een belevenis is, wordt door meer mensen onderschreven. Maar dat Wake Up mensen wil verlokken, verleiden en vervoeren begrijpen wij niet, maar misschien zijn de woorden van Bakker door de redactie ongenueanceerd weergegeven. Het lijkt er op dat Bakker hier het verband wil leggen tussen dat menselijke verlangen en de verklaring waarom het boek zo veel gelezen wordt. Maar gaat dat wel op? In de regel houdt de categorie van mensen die verlost, verleid en vervoerd wil worden niet van boeken die behoorlijk taai, dik en niet al te eenvoudig zijn. Het vraagt een behoorlijke devotie om er doorheen te komen en dat trekt over het algemeen niet een dergelijke klasse van mensen! Maar wél mensen die de Bijbel liefhebben maar die zelfstandig denken en bovengemiddeld wars zijn van theologische hegemonie.

De overvolle Wake Up bijeenkomsten en de vragen die de auteurs krijgen laten zien dat zeer serieuze gelovigen op deze bijeenkomsten afkomen. Veel gelovigen zijn gaan zoeken en graven en vragen zich af waarom veel van deze onderwerpen niet in hun kerken aan de orde zijn gekomen, terwijl er wel andere feesten op de agenda (blijven) staan. Het is jammer dat we moeten vaststellen dat veel theologisch materiaal hierover kennelijk bij de recensenten wel bekend is, maar dat dit klaarblijkelijk in al die tijd niet tot het grondvlak is doorgedrongen. Misschien moet ook de vraag worden gesteld of vele theologische onderwerpen op universiteiten gewone gelovigen nog aanspreken of hen kunnen helpen in hun discipelschapswandel? Het enkele feit dat van Staalduine het thema van Wake Up reduceert tot het idee dat de komst van Jezus meer naderbij is dan ooit, roept de vraag op of zij niet vooral getriggered werd door de tijdslijnen zonder de ver-

diepende thema's van feesten en verbonden en de onderlinge verbanden van de parallelle patronen mee te lezen?

Uiteraard is het door van Staalduine vermelde "idee" van de spoedige Wederkomst niet een zelfstandig geloofspunt. Het boek wil Zijn Komst wel op de agenda hebben, maar niet door een loutere voorspelling. Het onderscheidt zich juist doordat het een verandering van paradigma nodig acht, omdat de tijden vorderen, en we almaar dichterbij Zijn wederkomst zijn. Als de Bruidegom komt om de Bruid te halen dan is het meer dan raadzaam (noodzakelijk) dat die Bruid vertrouwd is met de feestelijke ceremonie die zich toch wel een k  er voltrekken zal (Matt. 25:10). Wat zou er nu op tegen zijn dat gelovigen zich daarop voor te bereiden? Want zolang bruid en bruidegom niet naar elkaar toegroeien, vraag je je werkelijk af of het komende feest wel op prijs gesteld wordt! Plaatst Paulus niet man (bruidegom) tegenover vrouw (bruid) zoals Christus tegenover de Gemeente met een specifiek en uiteindelijk doel?

Maar het lijkt er hier op alsof aan de Bruid een toenemend tijdsbesef en een daarbij horende discipelschapswandel verweten moet worden, daarbij de Bruid onterecht aanrekenend dat zij het idee van de verwachting van de wederkomst tot een zelfstandig geloofspunt maakt, terwijl Wake Up! juist wijst op de verwachting die altijd in functie staat tot haar positie en taak als Bruid.

Nee, de Gemeente zou veel meer het toonbeeld mogen zijn van die Bruid die reikhalzend uitkijkt en die begrijpt wat er om haar heen gebeurt, in de geestelijke en in de aardse wereld. Een Bruid die observeert en de aanwijzingen van de Bruidegom in relatie tot zijn komst serieus neemt en daarop handelt. Dagelijks. Denkt recensent dat het mogelijk is dat lezers de Wake Up call begrepen hebben en de prioriteiten in hun leven aanpassen en hun hart onderzoeken? Zou dat op zich al een winstpunt zijn? Als dat zo is dan heeft de boodschap over de Wederkomst inderdaad in functie van discipelschap gestaan. Of is dit volgens Bakker dan nog steeds op een verlokken, verleidelijke en vervoerende manier en daardoor af te wijzen?

De schrijvers van Wake Up rekenden overigens niet op voorhand op deze belangstelling voor het boek. Wij zouden het liefst zien dat theologen hier meer werk van zouden maken, op basis van Bijbels gevoerde dialoog en argumentatie verrijkt met de goetste inhouden van een veelheid van andere disciplines.

Overigens moet ons nog van het hart dat het interview een bepaalde mate van inconsistentie kent. Enerzijds is er niets nieuws te vinden in Wake Up, anderzijds wordt het bijna gecategoriseerd als ketters. Aan de ene kant zijn de feesten verworden tot invloeden van wereldgeesten en aan de andere kant is er sprake van een herbronning. Wij begrijpen de positie van de recensenten, maar zouden het op prijs hebben gesteld dat een aantal thema's niet zo snel onder het vloerkleed werden weggewerkt zonder de bewijskracht van een groot aantal aanwijzingen te hebben gewaardeerd. Over die bewijskracht en het negeren van bepaalde indicia gaan wij in de algemene reactie nog wat verder in.

Algemene reactie op het interview over Wake Up! In Soteria 01-2015:

In de uitgave van Soteria in maart 2015 werden Henk Bakker, Eveline van Staalduine en Jan Martijn Abrahamse geïnterviewd over het boek *Wake Up!* Soteria is het kwartaalblad voor evangelische theologische bezinning en bij uitstek het medium om een dialoog te voeren. Graag gaan we daarom in op de aangedragen thema's in het interview.

Wake Up is geschreven vanuit de liefde voor de kerk. Onze kritiek op een deel van de christelijke traditie die uit antisemitisme voortkwam, maakt echter dat we een onderscheid maken tussen christendom en het Lichaam van Christus. Dit is een vrij algemeen onderscheid en lijkt ons in overeenstemming met Bakker, die tijdens zijn inaugurele rede op heldere wijze vaststelde dat als christenen zich namens Christus opstellen, dat er dan nergens ter wereld iets te vinden is dat gelijk is aan de kerk van Christus.¹ Verzoenen en verzoend zijn, zijn haar kracht, haar eer en zelfs haar lof, aldus Bakker. Die kerk is volgens Bakker in staat om in ieder opzicht een gunnende kerk te zijn. Staan die bewoordingen over de kerk van Christus niet in schrill contrast met de eeuwenlange vervolging van de Joden door de kerk, optredend in de naam van Christus? Het zal Bakker toch ook aan het hart gaan dat hieruit weinig gunning is gebleken? Mocht dit onderscheid door Bakker en de andere recensenten echter niet gemaakt worden, dan vragen wij ons af wat het – in de woorden van Bakker – zegt over de unieke verbondenheid met Christus omdat die kerk zo lang geen gunnende kerk was? Rechtsom of linksom zouden wij toch op hetzelfde punt moeten uitkomen. Ook Bakker maakt dus wel degelijk dat onderscheid tussen de kerk van Christus en die van het christendom. Wij onderstrepen overigens dat God uiteindelijk zelf dat onderscheid zal maken.

Het valt niet te ontkennen dat zeker tegenover de Joden en het Jodendom de kerk door alle eeuwen heen een betreuenswaardige positie heeft ingenomen. Die houding lijkt wellicht wat te zijn verzacht door allerlei tendensen van relativisme, subjectivering en globalisatie, waarbij de vervangingsleer niet zelden plaats heeft gemaakt voor een irrelevantieer ten aanzien van Israël. We beseffen ook dat in de meest donkere tijden de kerk *van Christus* wel haar geestelijke positie innam, hoe klein zij soms ook was. Wij vergelijken dit meermaals met de Olijfboom waarop tak-

1 Als hoogleraar Geschiedenis, Identiteit en Theologie van het baptisme aan het baptistenseminarium dat in samenwerking is met de Vrije Universiteit Amsterdam (inauguratie: 5 april 2013)

ken uit de heidenen tussen werden geplaatst en takken werden afgebroken, hoewel de afgebroken takken zich niet zelden kerk bleven noemen.

Joods en Grieks Denken?

In Wake Up! wordt hier en daar het verschil tussen het Hebreeuws en Grieks Denken aangestipt. De recensenten voeren onderling het gesprek of er eigenlijk wel verschil is tussen Jodendom en Grieks Denken en Bakker stelt dat inmiddels vaststaat dat die tweeslag niet bestaat. Dat standpunt verbaast ons en is ook om andere redenen onbegrijpelijk. Immers, de uitwerking van beide denkkaders leidt tot andere uitkomsten. Het gaat hier over een verschil in mindset, in wereldbeeld en in Godsbeeld. Een Grieks Denker zoekt naar hele andere oplossing voor hetzelfde probleem dan een Hebreeuwse Denker. Eén van die denkkaders ligt het dichtst bij het denken dat we in de Bijbel terugvinden en beide staan op hun beurt tegenover het Barbaarse denkkader. Toch komt ook Van Staalduine tot de conclusie dat “het” Griekse Denken en “het” Joodse denken niet bestaat, dat er veel nuances zijn en dat het verschil niet zo hard te maken is. Dat klinkt ons bijna in de oren alsof de trouw aan de Tenach en de synthetische hermeneutiek die daaruit voortvloeyde in Jezus’ dagen, niet te onderscheiden is van de Griekse kosmologische en metafysische waarheidsvinding en dat de gevolgen van beide denkkaders uiteindelijk eenvoudigheidshalve wegge- nuanceerd kunnen worden. Natuurlijk is het zo dat ook de verschillende Joodse stromingen van die dagen allen werden beïnvloed door de Griekse overheersing. Maar daarmee kun je niet stellen dat zij geen uniek idee hadden van de omgang met God aan de hand van Zijn Woord. Of laten we het zo stellen: het onderscheiden van twee totaal verschillende palletten van denkinstrumenten is inderdaad een fabel. Maar de denkrichting van de Hebreeën is zo wezenlijk anders, omdat Joden en Grieken een totaal verschillend uitgangspunt hadden. En dat doortrok heel de denkwereld, al gebruikten de Joden zelfs Griekse instrumenten om tot hun conclusies te komen. Een bereikte conclusie was voor een Griek echter een systematische, alles overstijgende waarheid die de vernietiging van de materie nog overleven zou, terwijl een Jood daar niets mee kon omdat het buiten bereik van zijn handelen was. Voor een Jood moest een bereikte conclusie eruit zien als een handeling. ‘Zo doe je dat dus.’ De ideeënwereld die als context daarvan functioneerde, kon prima tegenstrijdigheden bevatten, in tegenstelling tot de Griekse waarheid.

Het negeren of wegedeneren van het ultieme verschil tussen Joden en Grieken kan niet, hoezeer iemand de nuance ook zou willen zoeken. Net zomin als het negeren van het verschil tussen de verbondstheologie en de bedelingenleer. Immers, de aan-

hangers van beiden denkrichtingen lopen dwars door elkaar heen in de huidige samenstelling van christelijk Nederland zodat je nog maar nauwelijks kunt spreken van twee stromingen of denkwijzen, terwijl dat toch echt wel het geval is. Hoe moet een historicus dat verschil over honderd jaar aantonen? Dat zal niet meevallen als we op deze manier blijven kijken. Wij ontkennen nergens dat er nuanceringen zijn bij het spreken over de verschillende denkwijzen van Grieken en Joden, maar het gaat er om dat beide denkrichtingen op grond van hun herkenbaarheid wel degelijk van elkaar (kunnen) worden onderscheiden. Wij hoeven ons daarbij niet tot theologie te beperken want ook in de seculiere wetgeving, in de strafrechtssystemen en in de politiek zien we de invloeden en de tegenstellingen van de Griekse denkwereld en de Hebreeuws Bijbelse wereld zich van elkaar onderscheiden. Waar het ons om gaat is dat wij ons in deze tijd niet alleen onvoldoende realiseren dat de Grieks-dualistische ‘mindset’ een enorme impact heeft gehad (en heeft) op het denken in onze wereld, maar dat het gaandeweg mee de Kerk in werd genomen en daar niet meer uit is weggegaan. Het ook nu nog niet onderkennen of overmatig nuanceren van die verschillende denkwerelden heeft allerlei denkpatronen de mogelijkheid geboden zich in de kerken en het denken van gelovigen te wortelen, maar ook elders in nagenoeg alle delen van de samenleving.

In zijn boek ‘Understanding the Times’, (U.S., 861 p.) onderbouwt bijvoorbeeld D. Noebel aan de hand van tal van bronnen hoezeer het Bijbels-Hebreeuwse denken en het Grieks-humanistische denken van de afgelopen eeuwen een andere visie gaven (en geven) over de mens, zijn ontstaan, zijn ontplooiing, staatsordening, rechtsvinding en rechtvaardigheid, eigendomsrecht en rentmeesterschap, geschiedschrijving en moraliteit. Daarbij komen theologie, filosofie, ethiek, biologie, psychologie, sociologie, recht, politieke wetenschap, economie en geschiedenis aan bod. Waarmee wij ook willen aangeven dat het debat moet worden gevoerd over alle disciplines en mens- en wereldbeelden heen, niet enkel in de theologie.

Het zou mooi zijn als we binnen de theologie konden besluiten dat ongeestelijke mensen, of ze nu op Hebreeuwse- of Griekse denkleest zijn geschoeid, de dingen van God niet verstaan. Het is de Heilige Geest die als Leraar bij uitstek ons de Waarheid van God in Zijn Woord laat zien. Anderzijds is de oproep om Gods Geest bij de exegese te betrekken kennelijk geen belemmering geweest dat het Grieks waarheidsdenken in de vele afgelopen eeuwen wel degelijk in de kerken is binnengebracht. Dat is dan dus van een andere geest, die nooit kan worden verward met Gods Geest... Dat verschil dienen wij te onderscheiden. Wij denken dat theologen zich er van bewust

moeten zijn dat veel niet-theologisch geschoolde gelovigen zich van het onderscheid niet eens bewust zijn, maar wel mede het geloofskader binnen hun kerk of groepering invullen. De Griekse filosofie laat goed zien dat het gaat om een denktrend, een wijze van denken die uitsluitende conclusies op het oog heeft, een mindset, een wijze van zien en beoordelen, die heel ver af ligt van dat Bijbels Hebreeuwse denken waarin de waarheid van een idee ondergeschikt is aan de praxis, en er daarom verschillen mogen bestaan, echter zonder dat men afbreuk doet aan de Schrift zelf.

Zoals destijds veel Joden ondanks de Schrift en het Hebreeuwse denken de Messias niet op grond van de Schrift herkenden, zo heeft de kerk in haar geschiedenis door de invloed van het Griekse Denken veel Waarheid in de Bijbel als irrelevant over het hoofd gezien, omdat de toetsing niet aan de hand van de Bijbel gebeurde, maar aan de hand van tevoren besloten, uitsluitende systematische credo's of catachismussen die werden onderbouwd met uit hun context verwijderde bijbelteksten. Meningsverschil is zowel binnen het ene als het andere denkkader mogelijk, maar door het Griekse denken hebben we gelijk een ander 'huisje van de waarheid' (lees: denominatie) nodig als we het op een punt oneens zijn met de kerk van herkomst, omdat de formule van het theologisch weten is gewijzigd. De geschiedenis van de kerk heeft laten zien waar het Griekse denkpatroon tekort is geschoten. Ongepaste vergeestelijking van thema's die allereerst letterlijk moesten worden verstaan, heeft tot veel schade geleid. Vandaag zijn vele miljoenen gelovigen daardoor geworden tot 'grondvlak' aan wie bijvoorbeeld het priesterschap en het dieper verstaan van de Bijbel de facto is ontzegd omdat dit de taak van de "geestelijke specialisten" zou zijn, terwijl alle christenen geroepen zijn om een dergelijke positie in hun kerken en hun omgeving in te nemen. De oplossing is daarbij dan niet om alsnog het priesterschap en het ambt, of de vijfvoudige bediening, in de gemeente *enkel* aan de daarvoor opgeleide *theologen* over te laten.

In het kader van het Griekse denken spreken wij in dit verband niet over de bijdrage die de Griekse wetenschappers hebben geleverd aan vele wetenschappelijke disciplines, al heeft ook daar het ontbreken van de Bijbelse inbreng vanuit een theologische discipline ons inziens gezorgd voor een vaak zeer eenzijdige ontwikkeling binnen die wetenschappelijke discipline. Bakker stelt dat het dualistische denken van die tijd de tijdgeest was en dus daarmee een tijdelijk karakter had. Typisch is dan dat die tijdgeest aan invloed niets verloren lijkt te hebben en ook nu nog in wetenschap en theologie, zeker ook op het grondvlak, stevig in het zadel zit.

Eén ding is zeker: Gods denken is niet gelijk aan het denken van mensen binnen de Hebreeuwse cultuur, maar ligt wel dichterbij dat Hebreeuwse denken en in ieder geval heel ver weg van het Griekse gedachtegoed.

Paulus adresseert dat Griekse Denken ook op verschillende plaatsen, op een vrij duidelijke wijze. De apostel houdt een betoog tegen de gelovigen in Kolosse en hij waarschuwt hen dat zij zich niet moeten laten meeslepen door filosofie (wijsbegeerte) en overeenstemming met de tradities en uitgangspunten van deze wereld¹. Vervolgens roept hij de gelovigen op zich niet te laten meevoeren door valse nederigheid, kastinging van het lichaam, initiatie en engelenverering. Ze moeten zich niet laten onderwerpen aan de wereldgeesten omdat dit in een roep van wijsheid (sofia) met zijn eigendunkelijke godsdienst en zijn kastinging van het lichaam (ascese) zonder enige waarde, alleen dient tot bevrediging van het vlees. Vervolgens somt Paulus een flink aantal lichamelijke handelingen op die hij categoriseert als zonde van afgoderij. In tegenstelling tot hoe zij voor die tijd leefden, moeten zij geestelijk en lichamenlijk handelen niet langer van elkaar scheiden maar juist met elkaar verbinden.² Paulus roept op om te stoppen met dat dualisme waarbinnen het kennelijk mogelijk was om zondig te leven en toch geestelijk “goed bezig te zijn”. Wij moeten ons handelen en tegelijkertijd ons denken reinigen. Elders³ confronteert hij het Griekse denken van de Epicurische en Stoïcijnse filosofen door in het kader van de schepping te spreken over God die Heer is en die de wereld gemaakt heeft, over het feit dat wij enkel in Hem kunnen leven en over de noodzaak tot bekering en over Zijn rechtvaardig oordeel.⁴

Al deze waarschuwingen van Paulus tegen ascese, engelenverering en wijsbegeerte zijn volgens Wake Up! zonder enige twijfel aan het adres van hen die onder invloed van het Griekse en syncretische Denken stonden. Maar Abrahamse stelt in zijn recensie dat een goede exegese betekent dat deze waarschuwingen aan het adres zijn van gelovigen in Griekenland die dreigen te Judaïseren. Nu is dat frappant want de aspecten waarvoor Paulus waarschuwt komen in het Judaïsme niet voor. Ook hier is het weer van belang om de redenering van Abrahamse door te trekken, want als hij gelijk heeft dan waarschuwt Paulus de gelovigen om de feesten niet meer te vieren, omdat deze gelijk staan aan het toegeven aan de wereldgeesten. Dat is overigens

1 Kol. 2:8 zie ook parallel in Gal. 4:3, 9.

2 Kol.3:5-7.

3 Hand. 17.

4 Als de mens de maat der dingen is, dan is er voor deze oproep tot bekering geen enkele basis.

precies wat Bakker suggereert. We trekken de lijn nog verder door; Paulus die een Jood is, die zich op nieuwtestamentische wijze aan Gods Tora houdt en die - levend onder de wet van Christus - ook de feesten des Heren viert, waarschuwt dat de feesten en de sabbat niet meer gevierd moeten worden? Maar is het echt waar dat Paulus – zoals in de ogen van recensenten – stelt dat deze feesten en de sabbat in dezelfde categorie vallen als gewilde nederigheid, ja zelfs engelenverering, opgeblazenheid door vleselijk denken? Dat ze ijdel bedrog zijn, in overeenstemming met de overlevering der mensen? Sterker nog, dat als je de feesten en de sabbat houdt dat je jezelf dan ascetische “raak niet, smaak niet, roer niet aan” geboden¹ oplegt, als leringen van mensen (en niet van God)? Eigenlijk zijn de feesten en de sabbat dan onderdeel van een eigendunkelijke godsdienst. Het zijn geen dingen die van boven zijn. De lezer moge zelf vaststellen of Paulus zo tegen de feesten en de sabbat aankeek. Wij kunnen ons eigenlijk niet voorstellen dat de recensenten dit standpunt willen handhaven.

Paulus begint zijn betoog ook met de oproep dat deze Griekse gelovigen zich niet moeten laten blijven oordelen inzake die feestdagen en sabbat *omdat* Christus de overheden en machten ontwapend heeft en hen openlijk tentoongesteld heeft. Kun je dan stellen dat er een causaal verband is tussen het niet meer vieren van de Bijbelse feesten en het ontwapenen van de overheden en machten? Nee, deze gelovigen onttrekken zich juist terecht aan hun oude heidense omgeving met haar (feest)rituelen om zich vervolgens niet meer door die omgeving te laten oordelen als zij er bewust voor kiezen om Gods kalender te volgen en de feesten te gedenken en ze concreet op nieuwtestamentische wijze uit te wandelen. Want juist die wereldse feesten en rituelen zijn wereldgeesten en aanhangers van ascetische of andere leringen horen gelovigen niet te beletten om de feesttijden Gods op een Nieuwtestamentische wijze te gedenken en uit te wandelen.

Er is nog een andere reden hoe we Paulus oproep kunnen begrijpen. Als Paulus de gelovigen oproept dat zij zich niet meer moeten laten oordelen inzake een sabbat, dan gaat dat dus voor alle gelovigen op, ook die buiten Kolosse. Kwamen de Joden en gelovigen die niet-Joods waren niet juist in die eerste eeuwen samen in de synagogen op de sabbat? Had Paulus het niet uitdrukkelijk er over dat het feest van ongezuurde broden in zijn Nieuwe Verbondsbetekenis gevierd moest worden en haastte hij zich niet naar Jeruzalem voor het Wekenfeest? Was het dan niet heel hypocriet

1 Let wel dat bij de Joden de ascetische regels haaks op hun beleving stonden. Bij het vieren van de feesten speelde eten en drinken (met mate) een belangrijke rol.

van Paulus om de jonge gelovigen in Kolosse te waarschuwen maar zelf nog zo onder die wereldgeesten gebukt te gaan, die achter de bolwerken van wijsbegeerte, engelenverering en kastijding van het lichaam zaten? Want dat zou de logische conclusie moeten zijn omdat Paulus zichzelf strikter aan (de feesten van) de Tora hield?

Bakker stelt dat de auteurs van Wake Up dualistisch zijn en dus in hun eigen zwaard vallen door de schaduwen met de werkelijkheid te verbinden. Maar de auteurs wijzen er juist op dat de schaduwen één zijn met de werkelijkheid. De kracht ligt juist in de verbinding, niet in de dualistische scheiding. De schaduw wijst op de werkelijkheid in Christus, wijkt daarvan niet af en de werkelijkheid kan door ons ook mede begrepen worden vanuit die schaduw. De door God zelf gegeven schaduw is immers ook een ijkpunt voor onze perceptie van de werkelijkheid. Er is in de verste verte geen sprake van dualisme. De stelling van Bakker kan overigens begrepen worden, maar alleen vanuit zijn gedachte dat de schaduwfeesten exponenten van de wereldgeesten zijn, quod non.

Wij kunnen ons niet goed indenken dat Bakker, van Staalduine en Abrahamse hun standpunt in deze willen persisteren en denken dat het goed is om de controversie hierover voort te zetten, omdat de Waarheid ons allemaal lief is.

Bakker is van mening dat Wake Up de Vroege Kerk ongenueanceerd in beeld brengt door de indruk te wekken dat Marcion daarvoor representatief zou zijn. Nu wil het geval dat Marcion slechts zijdelings wordt genoemd. De problemen van de Vroege kerk waren veel groter en gingen veel dieper dan het godsbeeld dat Marcion uitdroeg. In Wake Up wordt overigens de Vroege en Latere Kerk vooral belicht vanuit (de gevolgen van) hun houding naar de Joodse gelovigen, zelfs hen die Christus hadden aanvaard. Die ontwikkeling heeft ernstige sporen getrokken door de kerkgeschiedenis heen en heeft slechts weinig plaats toegewezen gekregen in het historisch bewustzijn van die zelfde kerk. De vraag moet gesteld worden of een juiste geestelijke houding een nuancering rechtvaardigt of dat het historische bewustzijn de kerk alsnog op dit onderwerp nederig zou moeten maken?

Ketters Denken?

In hun reactie stellen de recensenten enerzijds dat de bevindingen in Wake Up eigenlijk helemaal niet zo bijzonder zijn en inderdaad zien de auteurs ook in het buitenland steeds vergelijkbare thema's besproken worden. Maar Bakker stelt anderzijds dat hoe unieker je denkt te zijn, hoe meer je zou moeten twijfelen aan je visie, daarmee iets suggererend. Je moet je in je exegete laten corrigeren door anderen,

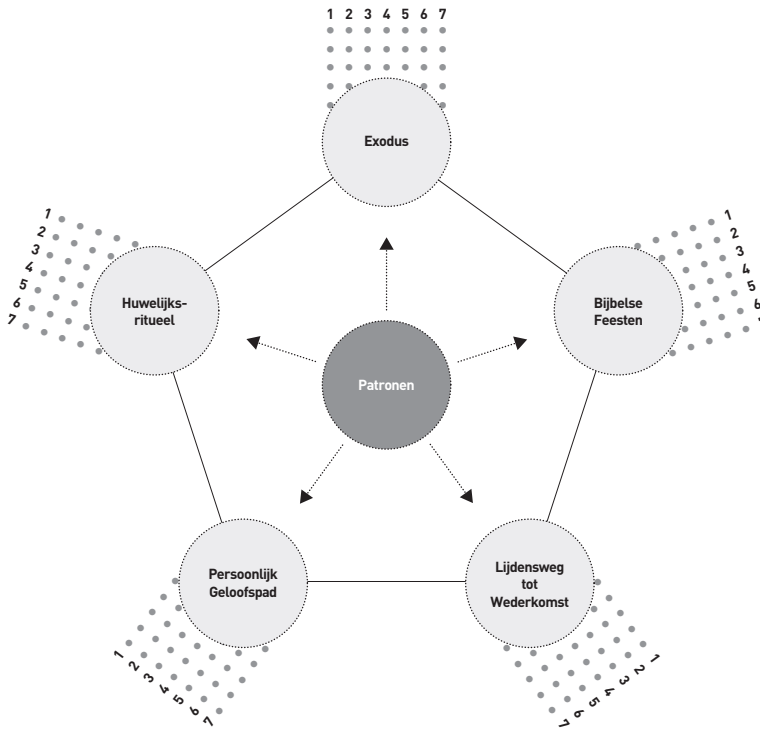
meer specifiek door de eeuwenlange kerktraditie. Serieuze theologie betekent dat je veel gedrevenheid moet afleren, volgens Bakker. Dit zou betekenen dat goede studenten deze houding van gedrevenheid en uniekheid in opvatting aan het eind van hun studie hebben afgeleerd. Moet deze houding en dit enthousiasme niet veel meer blijven maar tegelijkertijd wel door Woord en Geest worden getoetst? Wij vragen ons af of Paulus dit advies ook zou hebben begrepen of dat deze houding veroorzaakt wordt door (en daarom het jammerlijke gevolg is van de ballast van de) kerkgeschiedenis? Volgens Paulus draait alles uiteindelijk niet om het “weten” maar om het “kennen van Hem”, omdat hij ook door Jezus Christus is “gegrepen”, ondanks zijn exegese. Daarom hopen wij dat theologische opleidingen hun jonge studenten niet zodanig bepalen bij het alleen maar willen “weten” (een toch Griekse benadering) dat deze afleren om nog langer (gedreven) te blijven jagen, recht op hun doel af: de hemelse prijs waartoe God hen door Jezus Christus roept.¹

Wij hebben er voor gekozen om uitgebreid onderzoek te doen, maar Wake Up niet tot een boek voor theologen te maken. De opmerkelijke tegenstellingen tussen de verbondstheologie en het dispensationalisme zijn overeind gebleven door theologische convicties, overtuigingen die leiden tot bepaalde van elkaar onderscheidende exegese. Maar steeds lijkt het er op dat deze overtuigingen op deelgebieden niet zozeer op feiten zijn gebaseerd, maar dat zij op soms cruciale punten het ontbreken van de daarvoor ondersteunende feiten juist overbruggen. Op die manier kunnen deze theologieën op termijn de dialoog met elkaar mijden. In Wake Up zijn we niet uitgegaan van een bestaande theologie. Natuurlijk is geen mens vrij van convicties, maar de opmerkelijke feitenpatronen die wij terugvonden in de Bijbelse Feesten, de oogsten, het huwelijksritueel, de weg van Lijden, Hemelvaart en Wederkomst en hun systematische en volgordelijke relatie met alle belangrijke elementen van discipelschap op Zijn Weg van uitredding, bekering en verzoening hebben ons tot nadenken gestemd.

Het is de rode draad door Wake Up heen, hoewel de recensenten aan dit meervoudig en parallelle patroon eigenlijk geen aandacht hebben geschonken. Feiten hebben minder behoefte aan interpretatie, ze stellen eerder vragen aan bestaande theologie. Wij kwamen tot de vaststelling dat de genoemde feitenpatronen onderling opmerkelijk veel overeenstemming vertoonden. Hoe was het mogelijk dat de Bruidegom en de Bruid in het ketoeba verbond traden en de Bruidegom vertrok en geschenken achter liet, terwijl we een soortgelijk patroon zien bij de voorjaarsfeesten en zelfs de Hemelvaart daarin een plaats heeft? Hoe is het mogelijk dat het Bazuinenfeest

1 Filip. 3:8-16

na de droge zomer zoveel overeenstemming heeft met de komst van de Bruidegom, nadat hij lange tijd weg was gebleven om in het huis van de vader de bruidskamer en toekomstige woning gereed te maken? En er worden nog veel meer voorbeelden genoemd.

In Wake Up wordt bovendien aangetoond hoe Jezus Christus in elk van Gods Feesten centraal staat en hoe Hij op de dag en het uur de rituelen van de voorjaarsfeesten vervulde. Ze hebben bovendien hun inhoudelijke betekenis in Gods Reddingsplan nog helemaal niet verloren, integendeel: in het boek worden voorbeelden gegeven van onbijbelse theologie die het gevolg is van het negeren van de (volgorde) van deze feesten. Deze ordening zou ook binnen de evangelische beweging kunnen worden gebruikt als ijking en voor de toetsing van bepaalde nieuwe theologisch denkkaders waarvan ook deze kerken niet gevrijwaard zijn. Als we vervolgens ook hier de oversteek maken naar het oude huwelijksritueel zien we daar een zelfde feitelijk patroon

waarbij elke gebeurtenis is te verbinden met het thema van één van de feesten, in dezelfde volgorde. Wij hebben in de kerkgeschiedenis nog geen theologen gevonden die deze verbanden op deze manier legden, maar zien wel dat het theologische consequenties heeft. Convicties zijn in dat kader weinig bruikbaar als startpunt en ze mogen bovendien alleen het resultaat zijn van een overtuigend bewijs van Bijbelse feiten en aanwijzingen, waarbij andere feiten niet vrijelijk genegeerd worden. Wake Up kan een wat oncomfortabele ontmoeting zijn voor theologen omdat er misschien geen directe referentie naar een bepaalde leer is te ontdekken of slechts in bepaalde mate. De opmerkelijke feiten en patronen zijn voor ons vooral een startpunt geweest. Als we een interdisciplinaire vergelijking mogen maken: voor elke deugdelijke rechtsvinding dienen de feiten en de aanwijzingen te worden gewogen. Het staat elke theoloog vrij om de bewijswaarde van deze indicia te beoordelen, maar de bewijskracht van de voorgelegde feiten mag niet op grond van een convictie genegeerd of ontkend worden. Omdat ons bewijsstelsel niet goed genoeg is om God te bewijzen, schaffen we toch niet het hele bewijsstelsel af en gaan we denken vanuit concepten en tradities? Negeren we de bewijskracht van feitenreeksen dan is de oprechtheid van het geweten in het geding. Geleid door het onweerlegbare feit van de herstelling van de staat Israël hebben veel theologen in die tijd hun theologie ten aanzien van Israël herbeoordeeld. Dat was een proces waarin direct bewijs niet langer genegeerd kon worden. Maar ook indirect bewijs (circumstantial evidence) mag niet van weging worden uitgesloten omdat een veelheid van indirect bewijs uiteindelijk tot vol bewijs (plena probatio) kan leiden, ook in die gevallen waarin het enkele en afzonderlijke indirecte bewijs daar niet toe leidt. De veelheid en het meervoudige geïntegreerd karakter van Bijbelse aanwijzingen, feiten en patronen leidden wat ons betreft meermaals tot een overtuigend bewijs van hun relevantie en betekenis omdat de verschillende combinaties van aanwijzingen tot een bewijs leiden dat buiten “gerede twijfel” is, een term uit de rechtswetenschap die hier zeker van dienst is. Wij vragen ons af waarom deze bewijsmethodiek in de theologie zo onderbelicht blijft.

Feiten kunnen leiden tot een convictie, maar andersom blijven feiten ook de toetssteen voor reeds opgebouwde convicties. Wake Up heeft die theologische discussie overigens niet direct gezocht, maar wij verwelkomen haar wel. Op de opmerking dat Wake Up ketterse neigingen heeft omdat het te ver zou afwijken van de bestaande theologische tradities, kunnen wij alleen maar opmerken dat deze titel dan misschien met blijheid gedragen mag worden? Immers, met de liefde voor de Waarheid hebben wij vooral de opmerkelijke onderlinge verbondenheid van de feiten en de volgorde binnen de genoemde patronen onbevangen op tafel willen leggen. Hoewel

dan niet het gesprek met de traditie is aangegaan, hebben voldoende theologen zich “aangesproken” gevoeld om ook zelf de zoektocht te ondernemen.

Toch heeft de suggestie van Bakker dat Wake Up in feite ketteren denken is, omdat de visie afwijkt van de bestaande tradities, meer aandacht nodig omdat het verstrekkende gevolgen heeft die Bakker wellicht niet heeft meegenomen in zijn afweging. Als het ketterse gehalte voor Bakker inderdaad wordt bepaald door de mate waarin een visie afwijkt van een bestaande traditie, dan heeft de kerk een wel *zeer* ketterse tijd voor de boeg. In zijn inaugurele rede geeft Bakker aan dat in de huidige tijd de nadruk op het lichamelijke en de “concretie” weliswaar doorschiet, maar dat het wel helpt om de dubbelheid in kerk en theologie tegen te gaan. Volgens Bakker is de wending naar het “zelf” in een tijd van subjectivering en sacralisering van het individu (“je bent zelf een beetje god, je ademt God”) ook een nadruk op het geleefde geloof, op de lichamelijke en de tastbare zintuiglijkheid daarvan. Vooral de zichtbare transformaties onder jongeren in de jongerencultuur, maar ook de aandacht voor creatieve zingeving zijn volgens Bakker duidingsprocessen van Gods aanwezigheid. Volgens ons is dit juist de uiting van het denken waarin subjectivisme en relativisme de objectieve waarheid binnen de christelijke Waarheidsvinding in toenemende mate ter discussie stellen. En niet in de laatste plaats door de huidige context naar de Bijbel te brengen zonder nog de norm uit de oorspronkelijke context te destilleren en deze te vertalen. Maar volgens Bakker doet juist deze veelkleurigheid terugdenken aan de begintijd van het christendom. Als het inderdaad zou betekenen dat “gelovigen minder theoretiseren en meer waarmaken dan zij beloven, meer geloven dan zij uitleggen en meer doen dan zij leren”, dan is iets voor deze woorden van Bakker te zeggen *als de liefde voor de Waarheid in Gods Woord daarbij de belangrijkste driver is*. Maar in werkelijkheid zien we een tendens waarin de subjectivering ook binnen de christelijke cultuur leidt tot een ieder zijn eigen waarheid-adagium en die waarheid heeft in afnemende mate een schurend effect op de individuele perceptie van de Bijbelse werkelijkheid. Binnen dat subjectivistische kader gaat het ook ten aanzien van de persoonlijke theologie niet meer per se ook over beschikbaar feitelijk bewijs, maar om een geloof dat vooral een overtuiging is en een overtuiging die vooral een persoonlijke mening is die hoogstens nog partieel gedeeld wordt met een steeds wisselende groep. Heeft Bakker zich daarbij afgevraagd wat de invloed van het Humanisme is op dit subjectivistische denken en waar het Humanistische denkkader zijn oorsprong en kerkingang vond? Dat Humanisme is er ook debet aan dat grote delen van de wereldwijde kerk vandaag onvergelijkbaar zijn met die eerste gemeenten, maar het probleem is dat het nauwelijks nog wordt onderscheiden of opgemerkt als

een onbijbels denkkader. Om terug te komen op het ketterse gehalte van hen die niet de dialoog met de traditie aangaan – zoals de auteurs van Wake Up wordt aangerekend – en die zich niet meer laten corrigeren: is de bovenstaande tendens niet het toonbeeld van de postmoderne gelovige van onze tijd die het zoeken naar objectieve waarheid heeft ingeruild voor subjectieve waarheid en dus met de gelovige in het middelpunt? Is dat dan niet kettters denken ten top in de visie van Bakker of ziet hij hier daadwerkelijk *duidingsprocessen van God* zoals Bakker de uitingen die hieruit voortkomen typeert? Is het niet zo dat juist hier dan de dialoog met de voorgaande traditie steeds meer ontbreekt?¹ Moeten we niet wat voorzichtiger omgaan met het stempel “Kettters” of ons anders in ieder geval afvragen of bepaald kettters-denken in de ogen van de traditie, misschien ook Bijbels Denken kan zijn?

Overigens stellen de auteurs zich wel de vraag waar de traditie dan eerder deze patronen met elkaar vergeleek? De traditie heeft volgens ons vaak de Bijbelse Feesten of hun betekenis voor de kerk anders geïnterpreteerd of genegeerd of bijvoorbeeld het huwelijksritueel en de daarbij horende Bijbelpassages niet of onvolledig in de beoordeling meegenomen. Maar de vrijheid om deze schaduwen in de vorm van Joodse gebruiken uit de losse pols te verwerpen, wordt onzes inziens sterk beperkt als de genoemde patronen een duidelijke onderlinge verwantschap blijken te hebben en een vergelijkbaar beeld laten zien. Als wordt vastgesteld dat deze structuren elkaar versterken dan komt extra informatie vrij om ook de individuele onderdelen of aspecten van elk patroon beter te leren kennen, zeker in het licht van discipelschap. Wij hebben vooral geredeneerd vanuit deze opmerkelijke structuur met haar onderlinge verbindingen, waarbij we de ruimte namen om de historische theologische discussies soms verder te laten rusten.

Zitten niet-theologische lezers te wachten op een dialoog met het theologisch woordveld waar de wetenschap zich op richt? Of anders gezegd: Is een gegeven minder waar als het niet die schriftelijke dialoog met de traditie bevat? Nooit was het de bedoeling om een wetenschappelijke uiteenzetting te geven. Wat is dan de achterliggende kritiek als het verwijt is dat die dialoog met de tradities moet worden gevoerd terwijl wij vooral de feiten binnen deze patronen vergelijken? Of dat wij onvoldoende de regels van de wetenschappelijke dialoog volgen, terwijl wij dat op voorhand al niet voor ogen hadden? Wij kwamen bijvoorbeeld tot de vaststelling dat het feest van de Ongezuurde Broden alles van doen heeft met de tweede stap in de Exodus (“haastig wegvluchten”) en de tweede gebeurtenis in de Lijdensweg (Christus zonder zonde in de dood) en de tweede stap in het persoonlijke geloofspad (met Christus sterven aan

1 Zie bijv.: “A new kind of Christianity” – Brian D. McLaren (2010)

de zonde alvorens met Hem in nieuwheid des levens op te staan) en met de tweede beker (die van toewijding) tijdens het huwelijksritueel. Mogen die feiten dan ook zelf niet om een conclusie van de lezer vragen? En als die conclusie dan getrokken wordt op basis van die duidelijke onderlinge overeenkomst zonder dat de dialoog met de hele historische keten van tradities wordt aangegaan, is dit dan schadelijk voor de lezer of voor het Koninkrijk van Christus? Of is dit vooral ongewenst voor de wetenschappelijke dialoog en de afwijkende theologische traditie die om die dialoog vragen? Wij hebben gemeend de opzienbarende verbindingen aan de lezers voor te leggen en hebben voor de wetenschappelijke dialoog geen plaats meer gevonden in een op zichzelf al lijvig boek. Indien theologen in vroegere tradities deze meervoudige verbindingen reeds legden en ze vervolgens goed onderbouwd interpreteerden, dan houden wij ons zeer aanbevolen.

Wake Up en de aantrekkingskracht van Apocalyptisch Denken

Volgens Bakker wordt Wake Up vooral gelezen omdat apocalyptiek in de lucht zit en mensen zich zorgen maken over de gebeurtenissen in de wereld. Dat vragen wij ons af. Het schijnt ons toe dat het succes van het boek veeleer te danken is aan de thematiek die elders nauwelijks aandacht krijgt.

Hoe dan ook, de Bijbel leert ons inderdaad dat er voor de wederkomst van Christus sprake zal zijn van vele spanningen in de wereld. De Bijbel leert ons dat we opmerkzaam moeten zijn zodat het ons niet zal overvallen als een dief in de nacht, een Joods idioom die verwijst naar de priesterwachter die zijn kleren in brand gestoken kon zien worden als hij niet waakzaam was tijdens zijn werkzaamheden.

Wake Up is overigens geen apocalyptisch boek; het is een boek dat weliswaar opmerkelijke tijdslijnen beschrijft maar dat vooral het thema van de Bruid en de Bruidegom centraal stelt en dat verbindt met de Feesten en met discipelschapswandel. Die Bruid is in alles bezig met de voorbereiding op de toekomstige huwelijksdag en zij ziet reikhalzend uit naar haar Bruidegom, hoe apocalyptisch de tijden ook zijn. Moet de Bruid dan een toenemend tijdsbesef en een daarbij horende discipelschapswandel verweten worden? Moet zij gewaarschuwd worden om vooral de wederkomst niet tot een zelfstandig geloofspunt te maken? Wake Up! wil juist op de verwachting wijzen als het kloppende hart van het christelijke geloof, dat natuurlijk altijd in functie behoort te staan van haar positie en taak als Bruid.

Dat de recensenten de aandacht voor Wake Up voornamelijk afdoen met de aanwezigheid van globale spanningen, brengt de vraag naar boven wat de reactie zal zijn

op het moment dat de apocalyptische periode inderdaad aanstaande is. Zal dan nog steeds het standpunt worden ingenomen dat er geen reden is om over apocalyptiek na te denken?

Preteristen zullen inderdaad de neiging hebben al die aanwijzingen te negeren omdat de echte apocalyptiek al zou hebben plaatsgevonden in de eerste eeuw. Met die bril op passen het samenkomen van veel profetische vervullingen niet meer in onze tijd, waardoor die aanwijzingen ook niet meer als zodanig worden geclassificeerd en gewogen. De auteurs hangen geen preteristische visie aan, maar willen zo veel mogelijk de feitelijke patronen en gebeurtenissen in hun samenhang waarnemen en beoordelen. Gezien de onderlinge samenhang van deze patronen, verlenen deze elkaar onderling bewijskracht.

Niet elke lezer zal direct begrijpen waarom Bakker Wake Up! wil wegzetten tegen de achtergrond van apocalyptiek. **De positie van Bakker** wordt begrijpelijker vanuit het van hem bekende standpunt **dat het boek Openbaring helemaal niet als een eindtijd boek moet worden gelezen**, maar slechts begrepen kan worden als hemelse martelaarsliturgie en als een troostboek voor hen die moesten sterven. Het boek is volgens Bakker in zijn geheel niet letterlijk te nemen als een handleiding voor de eindtijd, het is ook niet futuristisch. Maar heeft het kwaad dat in het boek Openbaring wordt omschreven in kosmische proporties dan ook slechts een geestelijke betekenis, waar wij voor de rest feitelijk weinig rekening mee moeten houden? Hoe zit het dan met die opvallende overeenkomsten tussen het boek Openbaring en tal van oudtestamentische profetieën en ook met de volgorde van de gebeurtenissen die Jezus in zijn rede over de laatste dingen uiteen zet.¹ Moeten we dan ook de concrete woorden van God aan Daniel maar niet zo letterlijk nemen als Hij spreekt over tijdsindelingen die 600 jaar later ook aan Johannes worden doorgegeven?²

Hebreeuwse Kalender irrelevant?

Van Staalduine merkt op dat Wake Up hetzelfde doet als eindtijddenkers van een paar duizend jaar terug, zoals in Qumran. De auteurs geloven volgens haar dat de *geheimen* van de geschiedenis onthuld worden in een vergeten maar oorspronkelijke kalender.

Als God oorspronkelijk iets heeft aangebracht voor gelovigen en die gelovigen door de eeuwen heen die aanwijzingen zijn vergeten, zijn het daarmee dan geheimen geworden? Of zijn die aanwijzingen door de bedekking gewoon **buiten beeld** geraakt

¹ Matt. 24.

² 42 maanden, 1260 dagen, 3 1/2 jaar, zie Daniel 7,9,12 jo. Openbaring 11-13.

terwijl ze niet vergeten hadden moeten zijn? Van Staalduine draait het om door te stellen dat die oorspronkelijk door God zelf ingestelde kalender alleen iets is voor een geïsoleerde apocalyptische groep van gelovigen, terwijl deze kalender en de met haar verbonden feesten sinds hun intrede betekenis hebben gehad voor gelovigen. Is het dan verkeerd om de vraag te stellen of God voor ons relevante openbaring door gaf door de bijbelse kalender? In dat geval kunnen we er immers niet omheen. Of de kalender is vergeten zegt niets over de informatie, maar des te meer over hen die het zijn vergeten. Is het ook niet een waarschuwing voor hen die het feitelijke bewijs niet willen onderzoeken of waarderen?

Van Staalduine stelt zich wel de vraag waarom de Joden die kalender hadden. Haar conclusie is dat de kalender er slechts was om de feesten te vieren. In haar optiek vind je nergens in de Bijbel de gedachte dat de volgorde van de feesten een toekomstaspect herbergt. Er is volgens haar geen historische en Bijbelse grond om de Joodse kalender uit te rekken tot een lint dat de wereldgeschiedenis omspant. De auteurs stellen hier de wedervraag waarom God dan instelde dat die feesten nadrukkelijk op bepaalde kalenderdagen gevierd moesten worden? En waarom vervulde Jezus dan de profetische bedoeling van het Pesachoffer precies op die kalenderdag? En waarom bleek ook in de vele andere genoemde voorbeelden dat bepaalde gebeurtenissen met gelijke thema's ook door de geschiedenis heen precies op dezelfde kalenderdag vielen? Wilde God iets laten zien van de blauwdruk van Zijn Reddingsplan? God had ook kunnen stellen dat er gewoon 7 feesten (+sabbat) gevierd moesten worden in een zelf te kiezen volgorde met de opdracht om daar zelf maar een jaarschema voor te maken, zolang ze maar gevierd werden. Een algemene vieringsinstructie zoals bij de dank- en gelofte-offers (Lev. 22) had dan volstaan. En toch besloot God anders.

Wake Up en geheime kennis

Ook Bakker beweert dat de auteurs van Wake Up zich voortdurend legitimeren met een beroep op zogenaamde *geheime* kennis, wijzend op joodse bronnen. Van Staalduine ontkent dat overigens, omdat de joodse bronnen helemaal niet geheim zijn, maar Abrahamse steunt Bakker door het op pretentie te gooien. Wij zouden dus het idéé hebben dat de joodse bronnen geheim gehouden en door ons ontdekt zijn. Bakker haakt daar weer bij aan door het zogenaamde air van joodse superioriteit waarmee Wake Up! zou koketteren te veroordelen. Bij ons rijst zo het idee dat er sprake was van vooringenomenheid bij het lezen van Wake Up en dat dit een belemmering vormde om het boek goed te lezen. Want als de overtuiging leeft dat wij joodse bronnen superieur achten en erop uit zouden zijn om ermee te pronken, dan begrijpen

wij dat niet. Wij schreven uit een oprecht verlangen om deze zaken onder de aandacht te brengen, om gelovigen toe te rusten in hun geloofswandel en wij nuanceren en waarschuwen zelfs om bepaalde Joodse bronnen te nuanceren en met voorzichtigheid te behandelen. Wat ons niet heeft belet om te onderzoeken en het goede te behouden.

Nergens wordt in het boek iets gesteld over geheime kalenders of geheime feesten, we hebben het over de feesten uit Leviticus 23 die door de kerk afgeschaft en vergeten werden maar die voor ons broodnodige betekenis in zich dragen. Zo leggen we bijvoorbeeld verbanden tussen tijdslijnen die opmerkelijk zijn als je ze in retrospectief vergelijkt met de bijbelse feesten. Al deze patronen en feiten zijn onderling verbonden en tonen ons Bijbelse kennis die vergeten was, maar die onderdeel *had moeten* zijn van het christelijke leven. Dat bepaalde bronnen te vinden zijn in de academische wereld spreekt voor zich, maar het punt is dat ons veel van het Hebreeuwse denken in de prediking en christelijke media onthouden wordt. Daardoor zijn de onderwerpen die we aanboren inderdaad vrij onbekend, aangezien de meeste christenen niet in het theologische debat zitten waar deze dingen slechts in een veel te hoog gegrepen jargon en in hoge mate van abstractheid aan de orde komen. Voorin het boek stellen we echter duidelijk: Wake Up onthult geen geheimenissen, het neemt hoogstens bedekkingen weg die door de eeuwen heen zijn aangebracht.

We hebben de indicia gepresenteerd en het is aan theologen en niet-theologen om de bewijswaarde daarvan te wegen op basis van Bijbelse argumenten en tegenargumenten. Dat er sprake is van een taboe of zwijgcultuur omtrent de Joodse oorsprong van ons geloof, geeft aan dat er werk aan de winkel is, juist misschien wel voor hen die toegang hebben tot de academische theologie. De door Abrahamse gesignaleerde herbronning verwelkomen wij dan ook ten zeerste.

Context

Abrahamse komt met een vrij ferme maar onjuiste stelling; Wake Up zou stellen dat de Bijbel niet naar de context gebracht moet worden, want dat daardoor het absolute waarheidsgehalte van de Schrift verloren zou gaan. De auteurs zouden stellen dat je de context naar de Bijbel moet brengen, je moet de Bijbel lezen los van elke context dan ook om de codes te ontcijferen en je te richten op de pure informatie, los van eigen leesbril.

Abrahamse maakt enerzijds geen onderscheid tussen contextuele – al dan niet normatieve - informatie en cijfermatige of feitelijke informatie die geen context of transformator nodig heeft om tot bruikbare informatie voor gelovigen van deze tijd te leiden.

Anderzijds lijkt het er op dat Abrahamse een heel betekenisvol hoofdstuk heeft overgeslagen. In *Wake Up* wordt juist veel aandacht besteed aan tekst en oorspronkelijke context. De schaduwinformatie wordt feitelijk in kaart gebracht en zowel de feitelijke elementen binnen dat schaduwpatroon alsook de opmerkelijke onderlinge verbanden tussen soortgelijke patronen worden in beeld gebracht. In het besef dat onze eigen bril maar al te makkelijk de werkelijkheid kan doen verwisselen voor onze perceptie van die werkelijkheid, wordt de bovengenoemde schaduwinformatie benut als extra ijkpunt bij het waarnemen en interpreteren van die werkelijkheid. Voor zover het normatieve informatie betreft stellen de auteurs voor de norm, zo goed als dat kan, vanuit de oorspronkelijke context te destilleren om deze vervolgens toe te passen op de eigentijdse situatie, waarbij het absolute waarheidsgehalte juist in stand kan blijven. Dit is heel wat anders dan bijvoorbeeld Heitink¹ voorstaat als hij stelt dat je pas hermeneutisch competent bent als je het glibberige pad van fundamentalisme en subjectivisme weet te bewandelen, waarbij een bipolaire wisselwerking tussen traditie en ervaring het beste perspectief biedt in een postchristelijk tijdperk. Als de afstand tussen leer en leven, belijden en doen, erkennen en ervaren alleen *op die wijze* kleiner wordt dan loopt dat postmoderne pad uiteindelijk uit op een volstrekt subjectief waarheidsgehalte waar de ervaring en het gevoel op geen enkele wijze meer getoetst of gecorrigeerd wordt door een uitbreidend relativisme. Zou die evolutie iets te maken kunnen hebben met de typering door Jezus die het in het kader van de laatste dagen heeft over een alsmaar toenemende wetteloosheid en liefdeloosheid en die openlijk de vraag stelt of de Zoon des Mensen “het” geloof nog zal vinden bij Zijn terugkomst op aarde? Dat subjectivisme zou dan ook in dat Licht moeten worden beoordeeld?

Wake Up stelt zich op *tegen* de gedachte dat de hedendaagse context – maar dus ook subjectiviteit - daadwerkelijk voor ons ‘tekst moet bevatten’, aangezien de bedoelingshorizon van de oorspronkelijke schrijver steeds verder wegdrijft van de verstaanshorizon van de hedendaagse lezer. De norm uit de oorspronkelijke context

1 April 2008: Prof. Dr. G. Heitink, hoogleraar praktische theologie Vrije Universiteit Amsterdam in de Nederlandse bijdrage Voor de Fakulteit Theologie van de Universiteit van Pretoria naar aanleiding van het door deze universiteit aan hem uitgereikte eredoctoraat (ook online beschikbaar).

zou zijn weerslag moeten vinden in het denken van de hedendaagse gelovige. De auteurs beseffen dat het transponeren van die norm op het handelen van de hedendaagse christen zeker een tegencultuur te weeg brengt ten opzichte van de cultuur van de wereld daarbuiten. Maar klinkt er niet de oproep dat christenen geheel anders zullen zijn en dat gelijkvormigheid tenslotte leidt tot geestelijke vriendschap met de wereld? Waar Abrahamse stelt dat de auteurs pretenderen dat de Bijbel moet worden verstaan los van je eigen leesbril, pleiten de auteurs er integendeel juist voor om de Bijbel te verstaan *ondanks* je eigen leesbril, door met name de Bijbelse schaduwen, beelden en types hun functie te laten vervullen als een extra borg. Het is buitengewoon jammer dat Abrahamse deze informatie in Wake Up blijkbaar heeft genegeerd.

Wij hebben gemeend wat uitgebreider op de recensie van Bakker, van Staalduine en Abrahamse te reageren omdat dit de lezer een goed inzicht geeft in bepaalde standpunten binnen de theologie. Zij hebben zich vooral op de kernthema's gericht, hoewel het belangrijkste thema van de opmerkelijke meervoudige verbindingen en de exacte vervullingen van de feesten door hen nagenoeg onbesproken bleef. Op het gevaar af in een theoretische discussie terecht te komen die onvoldoende bijdraagt aan het "doen", zijn wij van mening dat de aan de recensie ten grondslag liggende convicties om een reactie vragen en hopen wij dat een ernstige lezing van de aangevoerde argumentatie mag leiden tot de nodige rechtzetting en aanpassing.

